

Den empatiske socionomen

” Is this to be an empathy test?”*

Av

Johan Bergqvist & Johan Dahlström

Ht-11

Handledare: Alexandru Panican

Abstract

Authors: Johan Bergqvist & Johan Dahlström

Title: Den empatiska socionomen? ”Is this to be an empathy test”?

Supervisor: Alexandru Panican

Assessor:

Empathy is an important attribute for social workers.

The aim of this study was to examine the influence of the Bachelor of Science Programme in Social Work at Lund University on students' levels of empathy. We used a self-measurement tool that was distributed to all students (173) from the first semester and all students (135) from the last semester of the Bachelor of Science Programme in Social Work at Lund University, in order to determine whether there has been a change in students' levels of empathy during the education. The self-measurement tool used is a Swedish translation of the Interpersonal Reactivity Index (IRI) which is one of the most frequently used tools for measuring empathy. IRI shows high validity and reliability. IRI consists of four subscales, all measuring different aspects of empathy. We found very small differences in levels of empathy between the students from the first semester and the students from the last semester. Students from the first semester showed slightly higher mean value with no significance. Students from the first semester scored non-significantly higher on all of the four subscales as well except for one. We found that woman scored significantly higher on IRI in its entirety and on all of the four subscales except for one. We can't, due to the non-significant difference on levels of empathy for students on the first semester and the last semester, draw any conclusions whether the education has any influence on the students' levels of empathy.

Key words: social work education, levels of empathy, Interpersonal Reactivity Index (IRI).

Förord

Vi vill tacka vår handledare Alexandru Panican för god handledning. Jan Gassne för att han gett oss tillgång till den svenska översättningen av mätninginstrumentet IRI samt Lars Wahlgren för hans outhärliga hjälp med SPSS. Ytterligare vill vi tacka Mozart för att han roat oss på vägen.

Titelsida

*"Is this to be an empathy test?" Citat av Harrison Ford som Rick Deckard i Blade Runner 1982.

Innehållsförteckning

1. Inledning	7
Problemformulering	7
Syfte	8
Frågeställning	8
Begreppsdefinition	9
2. Metod	11
Urval	11
Metod	11
Tillförlitlighet	14
Tillvägagångssätt	15
Interpersonal Reactivity Index (IRI)	16
Kritik mot formuläret	17
Bortfall	18
Etiska överväganden	19
Förförståelse	21
3. Tidigare forskning	22
Forskning om empati	22
Forskning på Interpersonal Reactivity Index	23
4. Teoriavsnitt	24
Empati	24
Teori	25
Processen ur ett psykodynamiskt perspektiv	26

Betingelser och hinder för empatisk förmåga	27
Faktorer inom utbildningsmiljö som påverkar den empatiska förmågan	28

5. Bearbetning av empiri **31**

Resultatredovisning	31
---------------------	----

Överblick över respondenterna	31
-------------------------------	----

Resultat	31
----------	----

Nedgång i empatisk förmåga	32
----------------------------	----

Könsskillnader	33
----------------	----

Ålderskillnader	34
-----------------	----

Intern korrelation inom IRI	35
-----------------------------	----

Analys **36**

Utbildningsmiljöns betydelse för studenternas attityder och förmågor	37
--	----

Professionalisering	39
---------------------	----

Affekttolerans	40
----------------	----

Könsskillnader	43
----------------	----

Ålderskillnader	44
-----------------	----

Diskussion **45**

Intern korrelation inom IRI	45
-----------------------------	----

PO - problem	45
--------------	----

Påstående 18	46
--------------	----

KASAM (Känsla av sammanhang) och PO	47
-------------------------------------	----

Fortsatt forskning	47
--------------------	----

6. Källförteckning **49**

Bilaga

Reaktivitetsindex – enkät	
---------------------------	--

1. Inledning

Problemformulering

Erik Blennberger (2005) menar att ett gott bemötande är en förutsättning för framgångsrikt socialt arbete. Han menar att ett gott bemötande förutsätter vissa egenskaper, däribland empatisk förmåga. Empati är någonting som krävs i mötet mellan klient och socialarbetare då detta ger en signal om att man som professionell socialarbetare är närvarande och att man ser den person man har framför sig. Genom att besitta en empatisk förmåga menar Blennberger att man kan göra en bedömning av vilket bemötande som är aktuellt i den specifika situationen (Blennberger 2005). Det råder konsensus om att empati är ett viktigt och essentiellt inslag i socialt arbete (Gerdes, Segal 2011; Gerdes 2011; King 2011). Det finns även studier som visar att det finns ett samband mellan socialarbetarens empatiska förmåga och framgången i dennes arbete med klienterna (Gerdes, Segal 2011; Gerdes 2011).

Utifrån ovanstående text vill vi hävda att en empatisk förmåga är en grundläggande egenskap inom socionomyrket och således någonting för professionella socialarbetare att sträva efter. Detta framgår även av socionomyrkets etiska riktlinjer utarbetade av Akademikerförbundet SSR (Akademikerförbundet SSR 2010) så även i utbildningsplanen för socionomprogrammet vid Lunds universitet. Det framgår i de mål som finns uppsatta i utbildningsplanen för socionomprogrammet att studenten efter avslutad utbildning ska kunna visa på vissa förhållningssätt. Under rubriken *Värderingsförmåga och förhållningssätt* står bland annat följande att läsa: ”För socionomexamen skall studenten: visa självkänedom och empati samt visa förmåga till ett professionellt bemötande och förhållningssätt” (Utbildningsplan för socionomprogrammet, Lunds universitet 2010). Även i högskoleförordningens examensbeskrivning för socionomexamen (1993:100) framgår det att studenten ska visa på självkänedom och empatisk förmåga.

I en artikel i den svenska tidsskriften *Socionomen* riktar Alf Ronnby (2008) kritik mot socionomprogrammet vid svenska lärosäten, såsom det är utformat idag. Han är kritisk till vilken typ av socialarbetare dagens socionomutbildning producerar. Han är skeptisk till om socionomutbildningen såsom den ser ut idag verkligen utbildar socionomer till etisk medvetenhet med förmåga till ett inkännande förhållningssätt och ett i övrigt önskvärt bemötande gentemot klienten. Ronnby menar att dagens socionomutbildning på grund av dess fokus på vetenskaplighet och bokkunskap tappar det sociala arbetets kärna vilket är en ”känsla för och förståelse av klienten som handlande subjekt” (Ronnby 2008:40). Han menar att

dagens socionomutbildning istället skapar ”disciplinerade tennsoldater” (Ronby 2008:43) med ett ”instrumentalistiskt förhållningssätt” (Ibid.) till människor vilket gör att socialarbetaren riskerar ”att agera auktoritärt och kränkande gentemot klienterna” (Ronby 2008:42). Anledningen till att socialarbetare blir sådana menar Ronby är bristen på anknytning till fältet. Det är i mötet med brukarna som man kan lära sig att relatera till dem och därmed lära sig att känna in dem. På grund av dagens dogmatiska förhållningssätt till vetenskapen och därmed fokuseringen på bokkunskapen isoleras socionomstudenterna ifrån fältet och brukarna och berövas därmed möjligheten att utveckla goda karaktärsegenskaper som är viktiga för att kunna bemöta klienten på ett etiskt korrekt sätt (Ronby 2008:41–42). Blennberger (2005) menar att ett etiskt korrekt förhållningssätt gentemot klienter förutsätter en empatisk förmåga. Det har bedrivits mycket forskning om utbildningar till människovårdande yrken och dess påvisade negativa inverkan på studenternas empatiska förmåga (Holm 2001; Rezler 1974; Schön 1987). Med tanke på den kritik som Ronby riktar mot socionomprogrammet samt den tidigare forskning som vi refererar till ovan anser vi det relevant att undersöka huruvida socionomprogrammet vid Lunds universitet påverkar studenternas empatiska förmåga.

Syfte

Vårt syfte är att undersöka hur socionomutbildningen vid Lunds universitet påverkar socionomstudentens empatiska förmåga.

Frågeställning

Hur påverkas den empatiska förmågan hos socionomstudenterna vid Lunds universitet under utbildningens gång?

Begreppsdefinition

Theodor Lipps förde i början av 1900-talet in begreppet *Empfindung* i psykologin med betydelsen att förstå andra människor. *Empfindung* var under denna tid en förmåga som värdesattes inom estetiken i bemärkelsen att kunna leva sig in i och förstå ett konstverk. *Empfindung* som begrepp översattes sedermera till engelska med betydelsen ”feeling into” vilket fick den specifika översättningen *empathy* av Titchener. Med begreppet *empathy* menades då en förmåga att uppfatta och kunna känna sig in i en annan människas upplevelsevärld (Gerdes 2011; Misch & Peloquin 2005). I mitten av 1900-talet började man intressera sig för att studera empatins processer (Holm 2001) vilket lett till en ökad förståelse om dess komplexitet. Begreppet empati har idag ungefär samma betydelse som när det myntades men den ökade förståelsen om dess komplexitet har lett till att det idag är svårt att kortfattat definiera. Begreppet har även kommit att blandas ihop med begreppet sympati, vilket ingalunda speglar dess exakta betydelse. Vi finner det nödvändigt att göra en distinktion gentemot sympati för att undvika oklarheter. Nedan följer en definition och diskussion av begreppen och skillnaden dem emellan. Holm (1995) ger empati följande definition:

”Empati betyder att fånga upp (affektiv del) och förstå (kognitiv del) en annan människas känslor och att vägledas av den förståelsen (beteendedel) i kontakten med den andra. Det är alltså fråga om både en inre process om att nå förståelse och ett sätt att kommunicera denna förståelse, inte bara i ord utan i alla de handlingar som riktas mot den andra” (Holm 1995:77).

Empati handlar om att förstå en annan människas känslor och tankar medan sympati snarare betecknar en välvillig inställning till en annan människa såsom medkänsla eller medlidande. Empati är till skillnad från sympati ett neutralt och värderingsfritt begrepp då det betecknar en förståelse av en annan människas tankar och känslor. Sympati å andra sidan är positivt laddat på så sätt att det handlar om att känna med någon eller tycka om någon (Holm 2001).

Kortfattat handlar empati om att ta emot och förstå andra människors känslobudskap (Holm 2001). Begreppets komplexitet gör att det ofta delas upp i ”beståndsdelar”. En vanlig uppdelning är: Affektiv (känslomässig), kognitiv (intellektuell), prediktiv empati (förmåga att förutse hur en annan person kommer att reagera), situationell empati (betecknar en persons förmåga att uppfatta och/eller bemöta en annan persons känslor i den aktuella situationen) samt egenskapsempati (empati som personlighetsdrag). Empatisk förmåga kan även delas in i empatisk förståelse och empatisk kommunikation/beteende (Holm

2001). När vi i vår uppsats skriver empatisk förmåga menar vi förmågan till empatisk förståelse och bortser således från den empatiska kommunikationen. Uppdelningen mellan empatisk förståelse och empatisk kommunikation/beteende speglar det faktum att man som människa kan ha empatisk förståelse men inte ha förmåga att kommunicera denna förståelse.

Tidigare studier har visat att delar av den empatiska förmågan påverkas av ålder och kön (Davis 1983; Holm 2001; Rasoal 2009) varför vi väljer att inkludera och ta hänsyn till dessa variabler i vår undersökning.

3. Metod

Vi väljer att följa upp vårt syfte med en kvantitativ strategi av tvärsnittsdesign där vi samlar in data via enkäter. Enkäten är en väl beprövad sådan (Paulus 2004; Yu & Kirk 2009) och heter Interpersonal Reactivity Index (hädanefter benämnd IRI).

Urval

Det vi ämnar undersöka är hur socionomutbildningen vid Lunds universitet påverkar socionomstudenternas empatiska förmåga. För att kunna se en eventuell påverkan har vi valt att göra en komparativ studie där vi jämför studenter inom första terminen och studenter inom sjunde terminen på socionomprogrammet. Det vi vill undersöka är om det generellt sett sker en förändring av empatisk förmåga under socionomutbildningen vid Lunds universitet. Vår population är första terminens studenter samt sjunde terminens studenter inom socionomprogrammet vid Lunds universitet. Vårt urval för studien är denna terminens, alltså höstterminen 2011, första respektive sjunde terminens socionomstudenter inom socionomprogrammet. Det förefaller sig vara naturligt att göra detta urval då vi inte har någon möjlighet att undersöka kommande eller tidigare studenter inom respektive termin. Att inkludera socionomstudenter från andra terminer skulle inte medföra någon förtjänst för vår undersökning då vi är intresserade av att se på socionomutbildningen i dess helhets påverkan. I en kvantitativ undersökning ska urvalet, för att få ett så pass tillförlitligt resultat som möjligt, vara representativt för populationen i stort (Levin 2008). Ett större urval ökar representativiteten för populationen och således även sannolikheten för att precisionen i undersökningen samt dess generaliserbarhet ökar (Bryman 2008). Eftersom det endast finns 173 studenter på första terminen och 135 på sjunde terminen totalt väljer vi att ha med alla dessa i vår undersökning.

Metod

Med vårt syfte i åtanke är en kvantitativ studie att föredra, eftersom den, till skillnad från en kvalitativ studie, svarar på frågor rörande orsakssamband och kausalitet (Bryman 2008). Det vår studie går miste om när vi inte har en kvalitativ ansats är respondenternas egna tolkningar

och upplevelser av hur och varför den empatiska förmågan eventuellt påverkas. I och med att vi väljer att utgå ifrån en kvantitativ ansats så går vi miste om sådana frågor som man genom en kvalitativ ansats skulle kunna få svar på. Den djupare förståelsen av ett fenomen går förlorad när man inte lägger någon större vikt vid sådana aspekter som respondentens upplevelse av det belysta fenomenet (May 1997). Generaliserbarheten försvinner dock i en kvalitativ studie. Även vår studie innebär vissa metodologiska begränsningar vad gäller generaliserbarheten av vårt resultat vilket vi diskuterar i avsnittet om studiens tillförlitlighet.

Vi har valt att göra en analytisk undersökning, till skillnad från en beskrivande sådan, där vi vill undersöka eventuella samband mellan olika variabler. Grundvariabler i vår undersökning är vilken termin respondenten studerar samt deras ålder och kön. Den oberoende variabeln är socionomutbildningen och den beroende variabeln är empatisk förmåga. Vi är medvetna om att det finns många variabler som skulle kunna tänkas påverka den empatiska förmågan hos studenten, faktorer som vi inte kan täcka i vår undersökning. Detta är någonting vi diskuterar i avsnittet om tillförlitlighet.

Vår studie är av tvärsnittsdesign. Vi tänker genomföra undersökningen vid en viss tidpunkt. Detta är problematiskt då vi inte kan vara säkra på att respondentens svar hade blivit detsamma vid ett annat undersökningstillfälle. Det vi dock kan vara säkra på är hur svaren ser ut vid mätningstillfället. Undersökningen inrymmer en tidsaspekt då vårt intresse ligger i att se huruvida respondenternas empatiska förmåga har påverkats över tid. Något som är problematiskt med vår undersökning är att den inte är longitudinell dvs. vi följer inte samma personer under tid vilket i större utsträckning skulle möjliggöra för oss att dra kausala slutsatser (Bryman 2008). Istället undersöker vi olika personer i olika skeden av socionomutbildningen för att belysa utbildningens eventuella påverkan på den empatiska förmågan. Vi är medvetna om att en longitudinell studie hade varit att föredra där man hade följt studenter från första terminen till sjunde terminen. Detta är för oss på grund av praktiska omständigheter dessvärre omöjligt.

Den metod vi tänker använda oss av är en surveyundersökning där vi med hjälp av e-postenkäter tänker samla in vår data. Enkäter är ett passande hjälpmedel för vår surveyundersökning. Vi använder oss av en e-enkät som vi, via student-mailen som Lunds universitet tillhandahåller, distribuerar till de socionomstudenter som studerar första respektive sjunde terminen inom socionomprogrammet vid Lunds universitet. Denna metod ger oss ett stort antal data på ett praktiskt och smidigt sätt och med tanke på att informationen

distribueras till oss elektroniskt kommer hanteringen av data att gå snabbare. Enkätmetod, istället för att samla in data genom strukturerade intervjuer, vilket annars är ett vanligt alternativ för surveyundersökningar av tvärsnittsdesign, väljer vi för att minska vår egen påverkan på respondenternas svar. Vid intervju kan en såkallad intervjuareffekt uppstå då forskaren genom sin närvaro påverkar respondenterna och därmed även forskningsresultatet (Körner & Wahlgren 2005). Vi ser en fördel samt en praktisk aspekt i att samla in data via enkäter då detta troligen ger oss en större mängd data än om vi hade genomfört strukturerade intervjuer.

Körner & Wahlgren (2005) nämner prestigebias som en möjlig bias vid intervjuer som berör ämnen där man vid ett visst svar kan framstå i bättre dager. Författarna tar upp som exempel studier av folks medievanor. Vid frågeställningen "*Hur ofta läser du ledarsidan i din tidning?*" (Körner&Wahlgren 2005:17) visar sig ledarsidan vara den mest lästa sidan i tidningen. Vid frågeställningen "*Vad handlande dagens ledare om?*" (Ibid.) blir bortfallet ofta stort. Vi har en föreställning om att empati är ett prestigeladdat ämne för socionomstudenter som kan jämföras med exemplet ovan. Vi tror att prestigebias kan minska vid en annan metod än intervjuer såsom enkätstudie där respondent och intervjuare inte träffas. Fördelen med intervjuer, vilket vi i vår studie väljer bort av i föregående stycke nämnda anledningar, är att man under intervjuens gång kan förtydliga eventuella frågor eller eventuella missuppfattningar (Körner & Wahlgren 2005). Denna möjlighet går vi miste om. Detta kommer vi försöka kompensera genom en väl utarbetad enkät, IRI. Mätinstrumentet är ett av de mest använda i mätning av empati (Paulus 2004). Vi använder oss av en svensk översättning av enkäten gjord av Kjell Hansson och använd av bland annat Gassne i hans forskning om KASAM (Gassne 2008).

Mätning av empatisk förmåga kan gå till på många olika sätt. Man kan såsom vi gör mäta empati via självskattningsskalor där respondenten svarar på ett antal påståenden. Man skulle även kunna ha intervjuer där man frågar B om hur pass empatisk denne anser A vara. Ytterligare kan man mäta empati genom att tillexempel mäta affekttolerans och andra personlighetsdrag som anses vara förutsättningar för empatisk förmåga (Holm 2001). Man kan även tänka sig att man kan göra observationer av interaktioner mellan människor för att se hur aktörerna interagerar med varandra. Alla alternativ medför problem, exempelvis kan nämnas att observationer samt alternativet där B uppskattar A:s empatiska förmåga främst handlar om det empatiska beteendet och inte den empatiska förståelsen. Även vår valda variant medför problem, vilket vi kommer diskutera under avsnittet om IRI.

Tillförlitlighet

För att få så hög mättningsvaliditet som möjligt har vi valt att använda en redan befintlig utprövad enkät designad för att mäta empatisk förmåga. En hög mättningsvaliditet borgar för en hög reliabilitet då stabila mått på begrepp som verkligen mäter det de är avsedda att mäta gör att studien kan replikeras (Bryman 2008). Vårt mätinstrument IRI visar goda resultat vid test-retest (Yu & Kirk 2009).

Tillförlitligheten till vår studie gällande den interna validiteten, alltså om vi kan svara på om det verkligen är socionomutbildningen som är orsak till en eventuell förändring i empatisk förmåga, är låg. Detta med tanke på att vi inte har någon kontroll över andra möjliga variabler som kan tänkas påverka studentens empatiska förmåga. Vi tänker oss att exempel på sådana variabler skulle kunna vara studentens umgängeskrets, eventuellt arbete vid sidan av studierna m fl. Genom den studie vi tänker genomföra kan vi med hjälp av de data vi samlar in få möjlighet att se samband mellan olika variabler, dock kan vi inte sluta oss till några kausala relationer. Detta är något som gäller generellt för studier av tvärsnittsdesign:

”En tvärsnittsdesign ger oftare kopplingar och samvariationer än sådana resultat som otvetydigt leder fram till kausala relationer” (Bryman 2008:66).

För att få en högre validitet skulle vi troligtvis behöva en annan form av forskningsdesign såsom till exempel en experimentell studie. En experimentell studie präglas ofta av en hög intern validitet då man genom dessa studier har högre kontroll över vilka tänkbara variabler det är som påverkar forskningspersonerna (Bryman 2008). I en experimentell studie använder man sig av kontrollgrupper vilka inte utsätts för den oberoende variabeln som experimentgruppen utsätts för. På detta sätt kan man med högre tillförlitlighet sluta sig till att det är den oberoende variabeln som står för en eventuell skillnad i utfallet. Viktigt i en experimentell studie är även en slumpmässig fördelning utav personer till experiment- respektive kontrollgrupp för att förhindra eventuell bias i form av den mänskliga faktorn (Bryman 2008). Det hade varit önskvärt att, liksom i en experimentell studie, ha bättre kontroll över alternativa variabler. Det är i vårt fall inte aktuellt att genomföra en studie av experimentell design då en sådan inte skulle motsvara syftet med vår studie. Vi är intresserade av utbildningen i dess helhets påverkan och inte av eventuell påverkan från tillfälliga eller kostgjorda inslag vilka en experimentell studie erbjuder. Även om vi, på grund av ovan nämnda metodologiska begränsningar, inte kommer kunna klargöra några säkra kausala

samband mellan variabler, kommer vår studie peka på tendenser vilket kan öppna nya dörrar för vidare forskning.

Den externa validiteten, vilket speglar huruvida undersökningen är generaliserbar till andra delar av populationen, är beroende av ett representativt urval (Bryman 2008). Med tanke på att vår undersökning ämnar inbegripa alla idag studerandes på första och sjunde terminen innebär detta att vi kommer få ett snittvärde på det vi avser att mäta. Vårt urval är representativt för populationen i stort då vi får fram ett snittvärde på en eventuell förändring av empatisk förmåga hos socionomstudenterna inom socionomprogrammet vid Lunds universitet vid mättillfället. Vi menar att generaliserbarheten i vår undersökning handlar om huruvida resultaten av vår undersökning skulle bli i stort likvärdiga även om det hade varit en annan uppsättning studenter som studerade första respektive sjunde terminen på socionomprogrammet vid Lunds universitet vid mättillfället. Generaliserbarheten av vårt resultat är beroende av svarsfrekvensen på den enkät vi distribuerar ut till respondenterna. Ett högt bortfall skulle innebära ett hot mot generaliserbarheten då vi inte kan veta om de som svarar är representativa för populationen i stort.

Reliabilitet handlar om huruvida de resultat man får fram av en undersökning är tillförlitliga, det vill säga, hade studien visat på samma resultat om den hade gjorts om vid ett senare tillfälle. I grunden handlar detta om de mått på de begrepp man använder sig av och deras stabilitet och pålitlighet (Bryman 2008). Reliabiliteten i vår studie är relativt hög då vi tänker använda oss av redan befintliga och beprövade mått på empati. Den relativt låga interna validiteten gör dock att reliabiliteten minskar något. Huruvida studien skulle kunna vara replikerbar vid ett annat tillfälle är beroende av hur utbildningen är utformad vid det tillfället och vilken form av studenter som attraheras till denna.

Tillvägagångssätt

I vår studie använder vi oss av en enkät som vi skickar ut via e-post till de respondenter vi har valt att ingå i vår undersökning. Den kommer att skickas till alla studenter inom första och sjunde terminen på Socionomprogrammet vid Socialhögskolan, Lunds universitet. Enkäten kommer att ligga ute för respondenterna att besvara i tre veckors tid. Påminnelse kommer att skickas efter en vecka och ytterligare en efter två veckor. Enkäten kommer att generera data

som vi sedan kommer att analysera i statistikprogrammet SPSS. I SPSS kan vi analysera variabler samt sambandet mellan olika variabler. Det material som vi får fram genom vår undersökning ämnar vi diskutera och analysera utifrån adekvat teoribildning. Utifrån teori kommer vi att försöka förklara en eventuell förändring i empatisk förmåga. Om vår undersökning inte visar på någon förändring i empatisk förmåga ämnar vi förklara även detta utifrån den aktuella teoribildningen.

Interpersonal Reactivity Index (IRI) - Reaktivitetsindex

Vårt formulär är översatt från det engelska originalet av svenska översättare med hjälp av svenska psykologer med översättarkompetens. Formuläret har sedan ånyo blivit översatt till engelska av en amerikansk psykolog behärskande svenska. Den svenska översättningen har en hög validitet och reliabilitet (Cliffordson 2001). Den engelska varianten av formuläret är vida spridd och har använts frekvent under många år och är av många ansedd vara det bästa mätinstrumentet av empati (Baron-Cohen & Wheelwright 2004). Vi väljer att använda oss av den i mindre utsträckning prövade svenska översättningen av formuläret för att undvika språkförbistring och det som detta skulle kunna medföra. Formuläret är översatt på ett sådant sätt att det ska bli så likt originalet som möjligt vilket har medfört att vissa påståenden kan uppfattas som lite oklart formulerade.

Reaktivitetsindex är ett instrument för att mäta empati. Instrumentet är av enkätform där respondenten har att förhålla sig till 28 olika påståenden som handlar om tankar och känslor inför en given situation. Respondenten svarar enligt en självskattningsskala med fem svarsalternativ för varje påstående. Svarsalternativen är samma på alla 28 påståenden och sträcker sig från A till E där A betecknar ”stämmer inte alls för mig” och E betecknar ”stämmer precis för mig”. De 28 påståendena är uppdelade i fyra subskalor med sju frågor i varje subskala. Varje subskala är avsedd att mäta en viss aspekt av empatisk förmåga. Varje aspekt är en essentiell del av empatisk förmåga och upphovsmannen till formuläret menar att man inte kan bedöma empatisk förmåga utan att ta hänsyn till alla fyra aspekter (Davis 1980). Vid beaktande av samtliga aspekter av den empatiska förmågan kan man se hur de olika delarna enskilt påverkar respondentens empatiska förmåga. De aspekter som ingår i empatisk förmåga enligt reaktivitetsindex är perspektivtagande (PT), fantasi (FS), empatisk omtanke (EO) samt personlig obehag (PO) (hädanefter kommer vi att benämna subskalorna vid deras

förkortningar). PT betecknar att man tar en annan persons perspektiv för att bättre förstå dennes tankar och känslor. FS betecknar att man kan identifiera sig med fiktiva figurer när man läser böcker eller tittar på tv eller teater. EO betecknar att man kan känna värme, omtanke och medkänsla med andra människor. Slutligen så betecknar PO de känslor av obehag och oro som man kan känna när man ser någon annan uppleva negativa känslor eller händelser (Davis 1980).

Kritik mot formuläret

Ämnet empati i allmänhet och i synnerhet i vissa fall anser vi vara prestigeladdat. Det kan i vår undersökning finnas risk för prestigebias där man som respondent lockas att svara på ett sätt som motsvarar ens självbild eller i övrigt anses vara önskvärt. Vissa påstående i formuläret kan väcka anstöt hos respondenterna såsom exempelvis påstående nummer 4 vilket säger: ”Ibland tycker jag inte särskilt synd om andra när dom har problem”. Vi menar att denna typ av påstående kan ge upphov till prestigebias på så sätt att vissa svar instinktivt känns fel. Den rådande normen om att en socionom bör vara en omtänksam person som bryr sig om andra gör att det blir näst intill omöjligt att svara ”stämmer inte alls för mig” på påstående nummer 4, fastän man kanske känner att detta svarsalternativ stämmer bäst in på en själv.

Vi ser en risk i att vissa påstående är skrivna som negationer och i kombination med vissa svarsalternativ därmed blir dubbla negationer. Vi tänker att dubbla negationer är något som kan skapa en viss förvirring hos respondenten och att denna förvirring i värsta fall kan innebära att respondenten fyller i ett alternativ som inte överrensstämmer med dennes tankar och känslor. Vi använder oss ånyo av påstående nummer 4 för att exemplifiera vad vi menar. Fråga 4 lyder som bekant: ”Ibland tycker jag inte särskilt synd om andra när dom har problem”. I kombination med svarsalternativ A blir svaret på detta påstående att ”det stämmer inte alls för mig att jag ibland inte tycker särskilt synd om andra när dom har problem”. Påståendet skulle kunna formuleras på ett annat sätt genom att ta bort negationen. Påståendet lyder då så här: ”Ibland tycker jag synd om andra när dom har problem”. Påståendena skulle få samma innebörd med en annan formulering men bli tydligare. Dock ser vi att det kan finnas en förtjänst i att använda påstående innehållande negationer då sådana kan göra att respondenten inte svarar slentrianmässigt (Bryman 2008).

Det finns en kritik mot att använda PO i mätning sinstrumenten då vissa menar att denna subskala föga mäter empatisk förmåga. Forskare menar att PO skulle kunna uteslutas i mätning av empatisk förmåga då övriga tre i sig utgör ett adekvat mått på empatisk förmåga (Paulus 2004; Hatcher & Nadeau 1994). Detta menar man då de övriga tre täcker de båda beståndsdelar som man är överens om att empatisk förmåga består av och som man avser mäta, affektiv och kognitiv empati. PO är ett viktigt inslag i empatisk förmåga genom dess påverkan på ens eget mående. Genom att hjälpa den som är i nöd kan man avhjälpa sitt eget illamående och därmed hjälpa/rädda sig själv (Holm 2001). Dock kan ett "för stort" PO verka uttröttande och till sin spets förlamande vilket kan påverka observatörens förmåga till empatisk förståelse och empatisk kommunikation (Ibid.). Med hjälp av den psykodynamiska termen affekttolerans kan man förstå det personliga obehagets inverkan på den empatiska förmågan bättre.

"Affekttolerans är förmågan att uthärda de känslor som väcks inom den egna personen utan att bli överväldigad av ångest, utan att tränga bort dom och utan att isolera de intellektuella aspekterna från de affektiva (Holm 2001:119)".

En kritik mot självrapportering angående empati rör huruvida vilken precision ett sådant mått har vad gäller bedömning av empatisk förmåga. Holm (2001) skriver att sambandet mellan självrapporterad empatisk förmåga och empatisk precision (d.v.s. att korrekt bedöma en annan persons tankar och känslor) är lågt. Även tydliga könsskillnader framträder som snarare kan tänkas bero på förväntningar än reella skillnader i empatisk förmåga (Holm 2001).

Bortfall

Vi är medvetna om att enkätundersökningar tenderar att medföra ett visst bortfall. Naturligtvis kommer vi sträva efter ett så lågt bortfall som möjligt för att på så sätt få en högre tillförlitlighet till vår studie. Detta kan man göra på olika sätt såsom att undvika användandet av fler frågor än nödvändigt och undvika att ställa frågor som kan anses vara integritetskränkande (Körner, Wahlgren 2005). Vi kommer även att skicka ut påminnelser till våra respondenter.

Vi har i vår studie ett högt externt bortfall på 64 %. I vår population ingick totalt 308 studenter varav 173 stycken studerar första terminen vid socionomprogrammet och 135 stycken studerar sjunde terminen. Enkäten besvarades av 111 studenter från första och sjunde

terminen inom socionomprogrammet vid Lunds universitet, 58 stycken från första terminen och 53 stycken från sjunde terminen. Vi har inget internt bortfall men har valt att exkludera en respondent i jämförelser av medelvärden utifrån kön då denna respondent var ensam i en kategori ("Vill inte kategorisera mig enligt ovan"). Vi är medvetna om att det höga bortfallet kan innebära skevheter för undersökningen och att tillförlitligheten till vår studie i och med detta sjunker. På grund av anonymiseringen av enkäten kan vi inte veta vilka det är som bortfaller och vi kan således inte heller veta huruvida de som bortfaller avviker från de som har svarat på enkäten. Om vi hade vetat det hade vi kunnat ta hänsyn till detta i analysen och på så sätt avhjälpa den eventuella skevheten i undersökningen. Bryman (2008) ger ett exempel på en studie av överviktiga barn i Storbritannien där mödrar skulle fylla i enkäter om deras barns vikt. Bryman menar att det stora bortfallet i denna studie innebar stora skevheter då de som inte svarade på enkäten i stor utsträckning var de som hade överviktiga barn. Detta innebär följaktligen att de som svarade på enkäten inte var representativa för populationen. Vi menar att denna form av bortfallsmönster inte gör sig gällande i lika stor utsträckning i vår undersökning då den inte är förknippad med en sådan skam som kan vara aktuell i det föregående exemplet. Vad vårt stora bortfall beror på kan vi inte svara på. Möjliga förklaringar tror vi kan vara en viss mättnad hos studenterna då e-enkäter med jämna mellanrum dimper ner i inkorgen. En annan möjlig förklaring kan vara att den enkät vi distribuerade fanns som en bilaga. Bryman (2008) refererar till en studie där syftet varit att undersöka svarsfrekvens för olika enkätformer av digitalt format. Undersökningen visade att den enkät som funnits bifogad i e-posten hade mycket lägre svarsfrekvens än den enkät som fanns att svara på direkt i e-posten. En tredje förklaring, en något cynisk sådan, kan vara att studenterna är något lata och nonchalanta vad gäller att uppmärksamma och svara på undersökningar som skickas till dem via e-post.

Etiska överväganden

Det finns ett antal etiska principer att förhålla sig till i samhällsvetenskaplig forskning. Bryman (2008) ger exempel på fyra principer som viktiga att förhålla sig till vilka vi utgår ifrån i vår undersökning. Dessa är som följer: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet. Dessa tar vi hänsyn till genom att i den e-post vi distribuerar meddela respondenterna syftet med studien, studenternas anonymitet samt deras rätt att inte delta i studien om de ej så önskar. De data som genereras i vår studie kommer

endast att användas för vårt syfte vilket kommer att meddelas respondenterna. Våra data kommer efter användningen att raderas.

Det skulle även kunna finnas andra etiska komplikationer med vår studie. Kanske kan empatisk förmåga vara ett känsligt ämne för vår målgrupp då det eventuellt föreligger en förväntan om att man som socionomstuderande, sedermera yrkesverksam socionom, skall besitta en empatisk förmåga. Då vi har för avsikt att använda oss av en enkätmetod i vår undersökning där vi inte kommer i direktkontakt med respondenterna anser vi detta inte vara så problematiskt. Respondenterna kommer därmed inte att behöva ta ställning till frågor rörande empatisk förmåga i vår närvaro. Genom anonymisering av enkäterna kommer vi inte att kunna förknippa en enkät med en given student.

Det faktum att vi ämnar undersöka våra medstudenter och den utbildning som vi själva är en del av skulle kunna vara etiskt problematiskt. Kanske kan man som socionomstudent känna ett visst obehag över att andra studenter inom samma utbildning ska ”syna” och granska en själv. För att bemöta detta eventuella obehag kommer vi att vara tydliga med att poängtera att respondenten kommer att vara anonym i vår undersökning. Vi är inte intresserade av att undersöka enskilda studenter utan är intresserade av att få fram ett medelvärde över studenternas empatiska förmåga på termin ett och termin sju. Vi hade inte kommit ifrån granskningsaspekten även om vi hade vänt oss till ett annat universitet/högskola.

I vår undersökning vänder vi oss till det universitet på vilket vi själva studerar. Detta gör vi för att denna ”granskning” av studenternas empatiska förmåga ska bli så komplikationsfri som möjligt. Vi tror att man som respondent hade känt ett större obehag av att bli granskad av studenter från ett annat universitet som dessutom kan vara ett konkurrerande sådant.

Man skulle även kunna se vår undersökning som en typ av granskning där vi granskar hur väl socionomutbildningen lyckas med att utbilda empatiska socionomer. Vi tänker att det även i detta fall blir mindre problematiskt att göra undersökningen vid vårt eget universitet än vid ett konkurrerande av den anledningen att vi tror att det väcker större obehag att bli granskad av en konkurrent än av någon inifrån den egna verksamheten. Vi är dock medvetna om att det även uppkommer andra problem av det faktum att det är vår egen utbildning vi granskar och våra medstudenter vi undersöker. Detta diskuterar vi nedan i avsnittet om förförståelse.

Förförståelse

Vi är själva studenter på socialhögskolan vid Lunds universitet vilket kan tänkas påverka på vilket sätt vi tolkar och analyserar vårt material. Vi har ingen anledning eller ambition att belysa empirin i någon bestämd riktning. Fokus ligger på att belysa empirin neutralt utifrån adekvat teoribildning.

Vår förförståelse av utbildningens påverkan på empati är ringa. Vi har inte tidigare haft tankar på huruvida vår empatiska förmåga påverkas under utbildningens gång. Dock har en nyfikenhet väckts under arbetets gång både vad empati är och hur utbildningen kan tänkas påverka socionomstudenternas empatiska förmåga. Under arbetets gång har vi fått en ökad förståelse för begreppet empati och dess komplexitet. Dock anser vi oss inte själva ha fått större insikt i hur vi själva har påverkats under utbildningen.

Vi har inga ambitioner eller anledningar av att belysa utbildningen på ett visst sätt. Ursprunget till forskningsfrågan kommer av nyfikenhet av vad empati är och hur utbildningen påverkar studentens empatiska förmåga. Genom självreflektion och återkommande diskussioner oss emellan försöker vi upprätthålla vår neutrala hållning i processen.

3. Tidigare forskning

Vi har genom sökningar via Lunds universitets bibliotekskatalog Lovisa samt sökningar i artikeldatabaser såsom EBSCOhost, SocINDEX (EBSCOhost), Swepub, Libhub, Psycnet, Artikelsök samt Google inhämtat vårt material. Sökningar via vetenskapliga tidskrifternas hemsidor har också förekommit. Det vi initialt har varit intresserade av är forskning om empati, forskning som rör akademiska utbildningars påverkan på empatisk förmåga, studier med ansats att mäta empati samt forskning över vårt mätinstrument IRI.

Forskning om empati

Mycket forskning har gjorts om empati och dess betydelse i praktiken inom människovårdande yrken har många gånger framhållits (Blennberger 2005; Gerdes & Segal 2011; Gerdes 2011; King 2011). Vi ämnar här redogöra för tidigare forskning om hur empatisk förmåga påverkas av akademisk utbildning samt för tidigare forskning om IRI som mått på empatisk förmåga.

Det finns en mängd forskning över den akademiska utbildningens negativa inverkan på studentens empatiska förmåga (Holm 2001) däribland studier av Rezler (1974) och Schön (1987). I en metastudie (Rezler 1974) över undersökningar av läkarstudenters attityder gentemot patienter kommer författaren fram till slutsatsen att:

”Läkarutbildningen bidrar till att förändra eleverna i riktning mot en mer cynisk, mindre humanitär attityd, mot sjunkande empatisk förmåga och minskande intresse för ett helhetsperspektiv”. (Holm 2001:57).

En förklaring till detta enligt många är att läkarutbildningen åstadkommer väldigt starka mindervärdes känslor hos studenterna att dessa försvarar sig med cynism. En annan förklaring är att man på läkarutbildningen premierar så kallade hårda data vilket betecknar akademisk och intellektuell kunskap på bekostnad av sådan kunskap som ej premieras såsom ett psykosocialt helhetsperspektiv (Holm 2001).

En studie av läkarstudenter gjord av La Monica 1981 visar att den empatiska förmågan sjönk hos studenterna efter en termins studier (Bonner, G & Schwartz, Gary, E & Shapiro, Shauna L 1998). I en annan studie har man för att öka den empatiska förmågan hos studenter använt sig av olika moment i utbildningen. Mätningar före och efter utbildningsmomenten visar att den empatiska förmågan ökade hos deltagarna (Bilgin, H &

Eracar, N & Ozcan, NK 2011). Detta visar att det finns faktorer som kan påverka den empatiska förmågan.

Holm & Aspegrens (1999) studie om läkarstudenter studerandes kirurgiterminen visar att studenter som fick handledning under terminen visade på en högre grad av affekttolerans (något som är essentiellt för empatisk förmåga – se teoriavsnitt), än kontrollgruppen som inte hade fått handledning.

En norsk studie visar att socionomstudenter som fått en omfattande utbildning i empatisk kommunikation, jämfört med en kontrollgrupp som inte deltog i utbildningen, gagnades av detta och fick ett försprång i att kunna uttrycka empati gentemot klienter. Arton månader efter kurslut behöll deltagarna i utbildningen sitt försprång i empatisk kommunikation (Nerdrum 1997). Studien visar att empatisk kommunikation är någonting som kan läras ut och vidmakthållas över tid. Utifrån ovanstående kan man sluta sig till att det inom utbildningsmiljö finns faktorer som kan påverka studentens attityder samt studentens empatiska förmåga.

Forskning på Interpersonal Reactivity Index (IRI)

I en studie gjord av Davis (1983) visar sig PT korrelera med Hogan Empathy Scale som är ett instrument för att mäta kognitiv empati. FS och EO visade på en svagare korrelation med Hogan Empathy scale. Detta talar för att PT mäter ett kognitivt inslag i den empatiska förmågan. Det faktum att FS och EO korrelerar med Mehrabian och Epsteins mätinstrument som avser mäta affektivt empati visar på att dessa mäter just den affektiva aspekten av empati.

Statistiskt säkerställda samband mellan IRI:s subskalor har bekräftats mellan PT och EO samt mellan FS och EO. PT och PO korrelerar negativt (Davis 1983).

I en studie av Gassne (2008) där han mäter socionomstudenters samt yrkesverksamma socionomers KASAM (känsla av sammanhang) kommer han fram till att KASAM ökar under socionomutbildningens gång. I studien där han jämför resultat av självskattningsstudier avsedda att mäta KASAM och resultat av bland annat IRI visar det sig att KASAM och PO korrelerar negativt. Högt KASAM innebär lågt PO och vice versa (Gassne 2008).

4. Teoriavsnitt

I detta avsnitt ämnar vi göra en vidare framställning av empatibegreppet samt presentera de analytiska verktyg vi kommer att använda oss av för att begripliggöra vår empiri. Vi är medvetna om att detta avsnitt är långt men ser detta som nödvändigt för att kunna förstå de analytiska verktygen i sitt sammanhang, vilket vi anser krävas för en genomarbetad analys.

Empati

Hur man ser på och förklarar den empatiska processen varierar beroende av vilken teoretisk utgångspunkt man har. Vi väljer i vår uppsats att utgå ifrån psykodynamisk och socialpsykologisk teori i beskrivningen av empati. Detta gör vi för att vi finner dessa två teorier adekvata för begripliggörandet av vår empiri. Samt att de på grund av sina skilda utgångspunkter, där psykodynamiken främst utgår från processer inom människan och socialpsykologin utgår från interaktionen människor emellan (Karlsson 2007), på ett bra sätt kan komplettera varandra.

Davis (1996) har gjort en organisatorisk modell över empati som process och som utfall. Modellen utgår från socialpsykologisk forskning och teori men kan även användas för att förklara empati ur ett psykodynamiskt perspektiv. Vi tänker använda modellen i detta syfte. Davis delar i sin modell upp den empatiska processen i fyra delar som alla är sammanbundna med varandra:

1) Förutsättningar, 2) processer, 3) intrapersonella effekter och 4) interpersonella effekter.

Punkt fyra i modellen handlar om resultatet av de tre föregående punkterna, det vill säga, det empatiska beteendet/kommunikationen gentemot den andre. De tre första punkterna handlar således om den empatiska processen, det vill säga, hur den empatiska förståelsen sker inom observatören. 1, förutsättningar, har att göra med karaktäristika hos personen eller situationen som underlättar/hjälper observatören till empatisk förståelse och kommunikation. Exempel är observatörens intellektuella kapacitet, situationens styrka, observatörens och objektets relation/närhet m fl. Kommande delar av Davis organisatoriska modell har relevans för vår analys vilket gör att vi fortsätter presentationen av modellen i teoriavsnittet. Detta för dock

med sig att teoriavsnittet inte enbart fokuserar på analytiska verktyg utan hjälper även till att ge en djupare förståelse av begreppet empati.

Teori

Under punkt 2 i Davis organisatoriska modell beskrivs den del av den empatiska förståelsen som har att göra med processen inom observatören. Ur ett socialpsykologiskt perspektiv delas processen upp i tre olika delar beroende på dess kognitiva komplexitet, icke-kognitiva processer, enkla kognitiva processer och avancerade kognitiva processer. De icke-kognitiva processerna innefattar sådana processer som inte har några kognitiva inslag. Exempel är primär cirkulär reaktion vilket betecknar spädbarnets tendens att börja gråta när det hör ett annat spädbarn göra det. Ett annat exempel är härmning vilket innefattar en automatisk imitation av den andre. Härmningen väcker sedermera emotionella reaktioner hos observatören vilket blir en parallell respons på den andres känslor (Holm 2001). Enkla kognitiva processer innefattar processer av mer komplex natur såsom klassisk betingning och association. Även etikettering hör hemma bland de enkla kognitiva processerna, vilket innebär att observatören kan sluta sig till ett visst känslotillstånd hos den andre genom en form av generalisering (Ibid.). Till exempel kan tas att man blir glad å en annans vägnar då denne vunnit på lotto då man vet att människor överlag blir glada när de gör detta. Avancerade kognitiva processer innefattar sådana processer som språkligt medierad association samt rolltagande/perspektivtagande. Språklig medierad association betecknar observatörens reaktion på den andres utsaga oavsett den andres kroppsliga uttryck. Genom association kan man då sluta sig till hur den andre känner. Rolltagande/perspektivtagande vilket anses vara den mest avancerade kognitiva processen, innebär att föreställa sig den andre personens situation genom att sätta sig i dennes ställe. Perspektivtagande kräver ett visst mått av decentralisering där man undertrycker det egna egocentriska perspektivet för att på så sätt aktivt inta den andres perspektiv. Ett rolltagande/perspektivtagande är en aktiv handling vilket kräver ett visst mått av ansträngning och även en ansats till att vara empatisk. Rolltagande/perspektivtagande innehåller omedvetna inslag såsom associationer. Tilläggas bör att processen inte följer ett kronologiskt schema eller endast ligger på en nivå utan en växelverkan mellan de olika nivåerna sker (Holm 2001).

Processen ur ett psykodynamiskt perspektiv

Det psykodynamiska perspektivet bidrar med termer som ytterligare kan förklara den empatiska processen. Affektiv resonans och projektiv identifikation är två sådana. Den automatiska imitationen, vilken är en icke-kognitiv process, är grunden till det som leder till affektiv resonans. Med detta menas att det finns en överensstämmelse mellan observatören och den andres känslor. Detta genom att det sker en härmning av den andres mimik och kroppsspråk. Holm (2001) skriver att affektiv resonans är kärnan i den empatiska upplevelsen av den andre. Genom att känna den andres känslor kan man få tillgång till den andres värld.

Projektiv identifikation innebär att den andre projicerar undanträngda känslor hos observatören. Dessa känslor upplevs och kan identifieras av observatören vilket medför en förståelse för den andres känslor, vilket är en förutsättning för den empatiska processen. Att observatören upplever den andres projicerade känslor behöver dock inte innebära att observatören kan vara till hjälp för den andres bearbetning av de undanträngda känslorna. Om observatören själv upplever obehag och inte kan husera känslorna på ett konstruktivt sätt är risken stor att han för tillbaka den andres projicerade känslor vilket kan försämra dennes sätt att hantera de undanträngda känslorna. Den andre får då bekräftelse på att den undanträngda känslan inte går att konstruktivt hantera (Ibid.).

Punkt 3 i Davis organisatoriska modell, intrapersonella effekter, betecknar utfallet av de kognitiva och affektiva processerna inom observatören vid mötet med den andre, en respons. Den affektiva responsen delas upp i två delar, en parallell effekt och en reaktiv effekt. Den parallella effekten betecknar att observatören i mötet med den andre känner liknande känslor som denne, en reproduktion av dennes känslor (Holm 2001). Exempel kan vara att observatören i mötet med den sorgsne andre själv känner sorg. En reaktiv effekt betecknar att observatören vid mötet den andre reagerar på dennes känslor med en annan känsla eller beteende än vad den andre uttrycker (Ibid.) Exempel kan vara att observatören känner oro för den sorgsne.

Punkt 4 i Davis organisatoriska modell, interpersonella effekter, betecknar observatörens beteende, grundat på den empatiska förståelsen, gentemot den andre. Beteendet är ett resultat av den empatiska processen och de intrapersonella effekter som denna process mynnar ut i. Sägas bör att en empatisk förståelse inte garanterar ett empatiskt beteende. Man kan ha full förståelse för den andres tankar och känslor utan att kunna uttrycka det. Att kunna uttrycka sin empatiska förståelse genom beteende är en viktig egenskap inom socialt arbete. Detta speglas

i de utbildningar som finns och som erbjuder träning i empatiskt beteende, exempelvis Human Resource Training och Microtraining (Holm 2001). Synen på empatiskt beteende som något väsensskilt från empatisk förståelse är problematisk, då ett inövat empatiskt beteende snarare kan ge en känsla av distans och bristande förståelse (Ibid.). Med detta sagt kan vi sluta oss till att ett genuint empatiskt beteende förutsätter en empatisk förståelse. Det är studenternas förmåga till empatisk förståelse som vi ämnar mäta med vår undersökning.

Betingelser och hinder för empatisk förmåga

Det finns vissa förutsättningar och hinder för att den empatiska förmågan ska kunna utvecklas. Vi ämnar redogöra för dessa innan vi går in på en diskussion om vilka faktorer som förmodas påverka den empatiska förmågan i vuxen ålder.

I boken *Empati: att förstå andra människors känslor* (2001) redogör Holm för personliga förutsättningar för att kunna förstå andra människors tankar och känslor. Dessa förutsättningar är grundläggande för den empatiska förmågan. De betingelser Holm redogör för är objektrelationsutveckling, förmåga till perspektivtagande och tolkning av känslouttryck, affektutveckling samt affekttolerans och förmåga att härbärgera sådana känslor som väcks av andra inom en själv. Med objektrelationsutveckling menas att man som person utvecklar en gräns mellan sig själv och andra. Objektrelationsutveckling omfattar även identitetsutveckling där en känsla av att vara en tydligt avgränsad individ gentemot andra tar form. För perspektivtagande krävs att man har en uppfattning om att andra människor har ett eget själsliv vilket benämns *theory of mind*. En sådan uppfattning innebär att man förstår att andra människor har känslor, tankar, önskningsar, motiv, uppfattningar och minnen. *Theory of mind* är någonting som normalt utvecklas hos alla, dock kan vissa begränsningar i hjärnan hindra denna utveckling. Exempel är barn med Aspergers syndrom som på grund av hjärnskador inte kan utveckla en förmåga av förståelse för andra människors själsliv. Förmåga till perspektivtagande bygger delvis på förmåga till tolkning utav känslouttryck och kroppsspråk (Ibid.).

Affektutveckling beskriver processen att omvandla affekter till känslor, affekt ses som den medfödda, fysiologiska responsen på en händelse och känsla är den subjektiva upplevelsen av affekten. Omvandlingen från affekt till känsla sker genom språklig kommunikation, det vill säga, genom att man av känslomässigt viktiga personer blir berättad

för vad affekterna innebär. Med affekttolerans innebär förmågan att kunna uthärda de egna känslorna utan att bli överväldigad av dessa. Holm (2001) beskriver förmågan att kunna handskas med sina egna känslor som en viktig del i den empatiska processen. Genom att lära sig hantera sina egna känslor och skilja dem från andras kan man också lära sig vad som kallas härbärgering. Härbärgering innebär att man kan behålla samt stå ut med de känslor som väcks inuti en själv i mötet med den andre (Ibid.).

Brister i utvecklingen av ovanstående betingelser medför hinder för empatisk förståelse. Ytterligare hinder som är värda att nämna är enligt Holm (2001) omedvetna konflikter vilka kan föra med sig rigida psykiska försvar, omedvetenhet om känslomässiga signaler som en kommunikationskälla samt bristande motivation. Det vore fåvitskt att tro att en universitetsutbildning skulle avhjälpa brister i den tidiga utvecklingen eller omedvetna psykiska försvar. Man skulle däremot kunna tänka sig att vissa utbildningsinslag skulle kunna öka exempelvis självmedvetenheten och affekttoleransen hos studenten. Sådana inslag diskuteras i kommande avsnitt.

Faktorer inom utbildningsmiljö som påverkar den empatiska förmågan

Holm (2001) ger förslag på utbildningsmoment samt förhållningssätt inom utbildningsmiljön som kan vara av betydelse för att påverka studenternas empatiska förmåga, både i positiv och negativ riktning (sett ur perspektivet att empatisk förmåga är något positivt). Holm nämner exempelvis projektiv identifikation, parallellprocesser, inslag av handledning, förhållningssätt gentemot studenterna från lärare samt utbildningsmiljön. Varje punkt diskuteras nedan.

Med projektiv identifikation menas, såsom tidigare nämnt, att någon omedvetet dumpar förbjudna känslor hos mig och får mig att känna de känslor som den andre omedvetet har dumpat hos mig. Exempel i utbildningsmiljö kan vara inslag där studenterna konfronteras med material som kan väcka anstöt såsom barnmisshandel, incest med flera. I sådana situationer kan studenterna ha behov av att lära sig hur de ska hantera de känslor som kan uppstå vid konfrontationen med sådant material. Genom projektion dumpar studenterna hos lärare undantryckta tankar och känslor som är relaterat till utbildningsinslaget. Om läraren, genom att vara medveten om att det är studenternas känslor han känner och han kan hantera dessa, kan han föregå som ett gott exempel på hur man hanterar dessa känslor och därmed öka studentens affekttolerans (Holm 2001).

Parallellprocesser innebär att studenten handlar gentemot klienterna/patienterna såsom han upplever sig bli behandlad av läraren. Exempel som ges är en auktoritär handledare som försöker pracka på studenten sina egna åsikter vilket i sin tur kan leda till att studenten beter sig likadant gentemot klienten/patienten (Ibid.). För socionomstudenter inom socionomutbildningen kan detta aktualiseras under praktikterminen där studentens förhållningssätt gentemot klienten speglar handledarens förhållningssätt gentemot studenten.

Inslag av handledning i utbildningen anses vara viktigt och verkningsfullt för studenten och dennes empatiska förmåga. Vid frånvaro av handledning där studenterna ges tillfälle att ventilera sådana känslor som uppstått i mötet med fältet kan en mängd psykiska försvar inför ens egna känslor aktiveras. Dessa psykiska försvar kan sedermera utgöra ett hinder för studentens empatiska förmåga. I en studie (Holm & Aspegren 1997) av läkarstudenter studerandes kirurgterminen jämfördes en grupp som hade fått problembaserad inläring samt handledning i smågrupper med en kontrollgrupp som inte hade fått någotdera. Gruppen som hade genomgått problembaserad inläring samt handledning i grupper visade en signifikant högre affekttolerans än gruppen som inte hade fått någotdera. Kontrollgruppen visade dessutom en mängd psykiska försvar inför sina egna känslor.

En utbildning som präglas av teoretisk och teknisk kunskap har en tendens att föra med sig en intellektuell kunskapssyn där den känslomässiga aspekten trängs bort. Med känslomässig i detta fall menar vi känslöerfarenheter som kunskapsbärare. Risker finns att ett instrumentellt förhållningssätt gentemot klienten/patienten utvecklas. Exempel på sådana tendenser visar Carkhuffs studier som tyder på att i takt med att den akademiska och intellektuella kunskapen ökar minskar den empatiska förmågan (Holm 2001). För att överbrygga detta menar Holm att den rent teoretiska och intellektuella kunskapen bör kompletteras av metoder som bygger på känslomässigt reflekterande inslag. Här bör även tas i beaktande att lärare fungerar som modeller för studenternas syn på klienten. Holm (2001) nämner att lärare med en holistisk syn på klienten och som på ett empatiskt sätt hämtar in kunskap om denne påverkar studenterna att handla på samma sätt.

Utbildningsmiljön spelar roll för utvecklingen av studentens empatiska förmåga (Rezler 1974, Holm 2001). En utbildningsmiljö som premierar ett empatiskt förhållningssätt och där en anda av detta förhållningssätt råder bör ha en stor betydelse för studentens dito. Att en enskild lärare framhäver ett holistiskt och empatiskt förhållningssätt antas ha ringa effekt om utbildningsmiljön i stort inte premierar ett sådant. Utbildningsmiljön anses även spela roll för

studentens motivation vad gäller att använda sig av sin empatiska förmåga i sitt framtida yrke. En miljö som fordrar och belönar ett empatiskt förhållningssätt anses öka denna motivation (Ibid.).

5. Bearbetning av empiri

Resultatredovisning

Överblick över respondenterna

Enkäten besvarades av 111 studenter från första och sjunde terminen inom socionomprogrammet vid Lunds universitet, 58 stycken från första terminen och 53 stycken från sjunde terminen. Av respondenterna är 100 stycken kvinnor, vilka utgör 90,1%, och 10 stycken är män vilka utgör 9,0 %. En respondent väljer att icke könskategorisera sig, denne utgör 0,9 % av respondentantalet. Vi väljer att bortse från denna person i jämförelser och analys utifrån könskategori då en person inte utgör tillräckligt underlag för att några slutsatser ska kunna dras. Vi har delat upp respondenterna i två åldersgrupper vilken den första utgörs av respondenter upp till 23 år och den andra utgörs av respondenter från 24 år och uppåt. Denna uppdelning har vi gjort för att kunna undersöka skillnader i resultat på IRI mellan yngre och äldre. Vi har delat upp i åldersgrupperna såsom vi har gjort på grund av att vi ville ha två likstora grupper. Av respondenterna är 52,3 % mellan 18-23 år och 47,7 % är från 24 år och uppåt. Tabellen nedan illustrerar fördelningen utav respondenterna utifrån de oberoende variablerna terminstillhörighet, könskategori samt åldersgrupp.

Tabell 1. Fördelning av respondenter utifrån de oberoende variablerna

	N	Kvinna	Man	Väljer att inte könskategorisera sig	Åldersgrupp 1 (-23)	Åldersgrupp 2 (24+)
Termin 1	58	54	3	1	41	17
Termin 7	53	46	7	0	17	36
Totalt	111	100	10	1	58	53

Resultat

Vi ämnar här ge en övergripande text över det resultat som vår studie visar för att sedan i anslutning till tabellerna klargöra närmare för resultat på IRI samt för subskalorna utifrån de oberoende variablerna. Empirin pekar på en marginell nedgång i empatisk förmåga för

socionomstudenterna vid Lunds universitet. Detta kan man se då medelvärdet för IRI i sin helhet är lägre för studenterna på termin sju än för studenterna på termin ett. Nedgången är inte signifikant (se tabell 2). Som vi skrev i inledningen så påverkas vissa delar av den empatiska förmågan av kön och ålder. Detta är någonting som vi har tagit hänsyn till i vår undersökning på så sätt att vi inkluderat dessa som oberoende variabler i vårt mätinstrument. Vi ämnar därför redogöra för ålders- och könsskillnader i vår resultatredovisning. Signifikanta könsskillnader i resultat på IRI samt för vissa subskalor har påträffats (se tabell 3). Inga signifikanta skillnader har påträffats för IRI samt för subskalorna utifrån åldersgrupp (se tabell 4). Dock har vi gjort några intressanta fynd som vi diskuterar i analysavsnittet. Till yttermera visso redogör vi för den interna korrelationen inom IRI. Detta för att styrka vår studies tillförlitlighet (se tabell 5).

Nedgång i empatisk förmåga

Nedan presenteras en tabell över medelvärde och standardavvikelse för de olika terminernas resultat fördelat efter de olika subskalorna och för IRI i sin helhet. Även *p*-värde för jämförelserna mellan terminernas medelvärden redovisas i tabellen.

Tabell 2. Tabellen illustrerar medelvärde för IRI samt för de olika subskalorna utifrån terminstillhörighet

	PT (Perspektivtagande) Medelvärde (sd)	EO (Empatisk omtanke) Medelvärde (sd)	FS (Fantasi) Medelvärde (sd)	PO (Personligt obehag) Medelvärde (sd)	IRI Medelvärde (sd)
Termin 1	18,95 (3,98)	20,47 (3,46)	19,22 (4,81)	13,29 (4,38)	71,9 (11,5)
Termin 7	19,26 (3,66)	20,26 (3,59)	18,34 (4,73)	12,72 (5,29)	70,6 (11,7)
<i>p</i>	0,67	0,76	0,33	0,53	0,53

Tabellen visar att det inte finns någon signifikant förändring inom de olika subskalorna under socionomutbildningen. Tabellen visar på en generell nedgång inom de olika subskalorna mellan termin ett och termin sju. Subskalan PT visar dock på en marginell uppgång. Den största förändringen som skett är inom subskalan FS med en nedgång på nästan en enhet. Dock visar *p*-värdet på 0,33 vilket innebär att nedgången ej är signifikant. Medelvärdet för

IRI i sin helhet är för studenterna på termin ett 71,9 medan det för studenterna på termin sju är 70,6. Detta tyder på en marginell nedgång i empatisk förmåga med ett *p*-värde på 0,53. Den marginella nedgången av empatisk förmåga ämnar vi begripliggöra i analysavsnittet.

Könsskillnader

Vår undersökning visar att kvinnor har signifikant högre medelvärde på IRI samt för vissa subskalor. Detta kan tolkas som att kvinnor som svarade på enkäten har högre empatisk förmåga än de män som svarade på den. Av de 111 respondenter som svarade på enkäten utgjordes 100 av kvinnor och tio av män. Den person som inte köns kategoriserade sig utgör i denna jämförelse bortfall då en person inte utgör tillräcklig mängd respondenter för att några slutsatser ska kunna dras. Den ojämna könsfördelningen gör att signifikansen för skillnaden mellan kön kan ifrågasättas. Dock visar sig signifikansen kvarstå även efter en annan typ av beräkning för signifikans, ett så kallat Mann-Whitney test. I ett Mann-Whitney test utgår man ifrån rangordning utav respondenterna istället för utifrån medelvärde i jämförelsen mellan variablerna (Wahlgren 2008). Vi redogör för resultat i en tabell nedan.

Tabell 3. Tabellen illustrerar medelvärde för IRI i sin helhet samt för subskalorna utifrån könstillhörighet

	N	Medelvärde (sd)	<i>P</i>
PT Kvinna	100	19,1 (3,9)	0,56
Man	10	18,4 (3,5)	
FS Kvinna	100	19,0 (4,5)	0,076
Man	10	16,2 (6,5)	
EO Kvinna	100	20,7 (3,2)	0,002
Man	10	17,1 (4,7)	
PO Kvinna	100	13,3 (4,9)	0,017
Man	10	9,6 (2,8)	
IRI Kvinna	100	72,2 (11,1)	0,004
Man	10	61,3 (12,8)	

Vår undersökning visar på signifikanta samband mellan könstillhörighet och empatisk förmåga där kvinnorna har ett märkbart högre medelvärde på IRI i sin helhet än männen. Att skillnaden är signifikant visas av *p*-värdet som ligger på 0,004. Undersökningen visar även att kvinnorna har ett signifikant högre medelvärde på subskalorna EO och PO med *p*-värden på

0,002 respektive 0,017. För subskalan FS har kvinnorna ett medelvärde på 19,0 medan männen har ett medelvärde på 16,2. Skillnaden är tydlig men dock inte signifikant med ett p -värde på 0,076. För subskalan PT finns en ringa skillnad mellan kvinnor och män där kvinnorna i snitt ligger på 0,7 poäng högre än männen. Skillnaden är ej signifikant då p -värdet ligger på 0,56. Det finns en skepsis mot att skillnader som framkommer mellan kvinnor och män i självskattningsskalor representerar verkliga sådana. Detta är något vi diskuterar i analysdelen.

Åldersskillnader

Vår undersökning visar på åldersskillnader i resultat på IRI i sin helhet samt för de olika subskalorna. Skillnaden i resultat på IRI i sin helhet är högst marginell varför vi med säkerhet inte kan säga att det finns en reell skillnad. Den mest spektakulära är skillnaden mellan åldersgrupperna inom subskalan PO där den äldre åldersgruppen har ett lägre PO än den yngre åldersgruppen. Den äldre åldersgruppen har ett högre PT vilket förefaller vara intressant då detta, plus det faktum att den äldre åldersgruppen har ett lägre PO, stämmer med resultat från tidigare forskning (Davis 1983). Tabellen nedan redogör för resultat för IRI i sin helhet samt för subskalorna utifrån åldersgrupp.

Tabell 4. Tabellen illustrerar medelvärden för de olika subskalorna fördelat utifrån åldersgrupp

	N	Medelvärde (sd)	p
PT -23 år	58	18,7 (3,8)	0,26
24 år+	53	19,5 (3,8)	
FS -23 år	58	19,0 (5,2)	0,54
24år+	53	18,5 (4,3)	
EO -23 år	58	20,2 (3,4)	0,61
24 år+	53	20,5 (3,7)	
PO -23 år	58	13,7 (4,5)	0,13
24 år+	53	12,3 (5,1)	
IRI -23 år	58	71,7 (11,6)	0,72
24 år+	53	70,9 (11,7)	

Tabellen ovan visar att den yngre åldersgruppen har ett marginellt högre medelvärde på IRI än den äldre (71,7 mot 70,9), skillnaden är inte säkerställd med ett p -värde på 0,72.

Jämförelse utifrån ålder och subskalorna inom IRI visar följande: Den äldre åldersgruppen har högre medelvärde på PT än den yngre åldersgruppen med ett p -värde på 0,26. Den yngre åldersgruppen har högre medelvärde på FS än den äldre åldersgruppen med ett p -värde på 0,54. Inom subskalan EO visar den äldre åldersgruppen ett marginellt högre medelvärde med ett p -värde på 0,61. Inom subskalan PO visar den äldre åldersgruppen på ett lägre medelvärde med ett p -värde på 0,13. Ålder har betydelse för delar av den empatiska förmågan och därmed resultat på IRI vilket även tidigare studier visar på (Davis 1983; Rasoal 2009). Med tanke på att termin sju-studenterna i högre grad utgörs av studenter från den äldre åldersgruppen (se tabell 1) kan man tänka sig att detta påverkar resultatet i vår undersökning. Detta diskuterar vi vidare i vårt analysavsnitt.

Intern korrelation

För att pröva vår studie gentemot tidigare har vi gjort ett korrelationstest för att se hur subskalorna inom IRI korrelerar med varandra. Detta har vi gjort för att kunna jämföra vår studie med andra för att se huruvida korrelationerna från vår studie stämmer överens med andra studier. Vi menar att en överensstämmelse med andra studier skulle öka tillförlitligheten till vårt resultat.

Tabell 5. Tabellen illustrerar intern korrelation inom IRI

	PT (Perspektivtagande)	FS (Fantasi)	EO (Empatisk omtanke)	PO (Personligt obehag)
PT r	1	0,14	0,28	-,014
p		0,15	0,003	0,89
FS r		1	0,44	0,45
p			<0,001	<0,001
EO r			1	0,41
p				<0,001
PO r				1
p				

Vårt resultat visar sig efter ett korrelationstest stämna någorlunda väl överens med tidigare studier då vissa korrelationer överensstämmer och vissa korrelationer avviker från tidigare studier (Davis 1983). Vi har funnit signifikanta korrelationer mellan alla subskalor bortsett från mellan PT och PO och PT och FS vilka visar på svag korrelation utan signifikans. Det är förväntat att PT och PO antingen ska korrelera negativt med varandra eller vara oberoende av varandra (Ibid.). Tabellen visar på en väldigt svag negativ korrelation mellan PT och PO. Den negativa korrelationen är så svag med ett korrelationsvärde på $-.014$ vilket tyder på att PT och PO inte är beroende av varandra. Ingen signifikans föreligger. Vidare finns signifikanta korrelationer mellan EO och PT, EO och FS, PO och FS samt EO och PO. Den signifikanta korrelationen mellan EO och PT var förväntad liksom korrelationen mellan EO och FS. Dock avviker korrelationerna mellan PO och FS samt mellan EO och PO från tidigare forskning (Davis 1983). Vad detta innebär för tillförlitligheten till vår studie diskuterar vi i diskussionsavsnittet.

Analys

Empirin visar utifrån IRI på en marginell nedgång av empatisk förmåga under socionomutbildningen vid Lunds universitet. Empirin visar dessutom på förändringar inom de olika subskalorna av IRI, skillnader beroende av åldersgrupp samt signifikanta skillnader beroende av könstillhörighet. Vi har funnit vissa begrepp hämtade från psykodynamiken samt andra begrepp som kan relateras till den socialpsykologiska teorin vilka kan hjälpa oss att begripliggöra och förklara de förändringar som empirin har visat på. De begrepp vi har funnit adekvata för vår analys och som finns förklarade inom teoriavsnittet är som följer: affektolerans, härbärgering av känslor, projektiv identifikation, parallellprocesser samt härmning. Andra delar av analysavsnittet fokuserar på utbildningsmiljöns betydelse för studenterna samt professionaliseringens betydelse för studentens empatiska förmåga vilka även dessa behandlas i teoriavsnittet. Vi kommer även i viss mån att använda oss av tidigare forskning för att förklara vissa aspekter av empirin såsom hur akademisk och intellektuell kompetens har en negativ inverkan på empatisk förmåga.

Då vi i vår studie inte har kontroll över vilka variabler det är som kan tänkas påverka socionomstudentens empatiska förmåga (se metodavsnitt) kan vi inte ge några kausala förklaringar i begripliggörandet av empirin. Vi har dock möjlighet att ge möjliga

förklaringar till hur den empatiska förmågan har påverkats. Med tanke på att skillnaden i empatisk förmåga mellan termin ett och termin sju är marginell så ämnar vi i vår analys peka på faktorer som har betydelse för empatisk förmåga, oavsett riktning, och således skulle kunna ha påverkat studenternas dito och tillika förklara vår empiri. Vi delar upp analysen styckevis efter de begrepp vi funnit relevanta att analysera empirin med. Även sådana faktorer som utbildningsmiljöns betydelse och professionaliseringens påverkan på studentens attityder och förmågor utgör egna underrubriker.

Utbildningsmiljöns betydelse för studenternas attityder och förmågor

Vår studie visar på en marginell nedgång av studenternas empatiska förmåga utifrån IRI under socionomutbildningen vid Lunds universitet. Denna nedgång i empatisk förmåga skulle kunna förklaras utifrån utbildningsmiljöns betydelse för utvecklandet av attityder och beteenden. Forskning visar att utbildningsmiljön har betydelse för vilka attityder och beteenden som formas hos studenterna och att utbildningsmiljön över lag har större påverkan på studentens attityder och beteenden än tillfälliga utbildningsinslag som syftar till att påverka en attityd eller ett beteende i en viss riktning (Rezler 1974). Vissa studier visar på att tillfälliga inslag i utbildningen såsom försök att öka den empatiska förmågan hos studenterna har ringa effekt (Rezler 1974; Holm 2001). En norsk studie av socionomstudenter gjord av Nerdrum (1997) utgör ett undantag. Studien visar att den ökade empatiska kommunikationen som förvärvats genom ett tillfälligt inslag i utbildningen behållits så långt som 18 månader efter utbildningsinslagets slut. Dock vill vi understryka att Nerdrums studie handlar om empatisk kommunikation och inte empatisk förmåga vilket har att göra med skillnaden mellan process och utfall. Utbildningen bör således ej ha påverkat studenternas empatiska förmåga, snarare deras kommunikationsfärdigheter.

En utbildningsmiljö som belönar särskilda beteenden och attityder såsom ett empatiskt förhållningssätt anses ha stor betydelse för studenternas motivation till samt utveckling av dessa beteenden och attityder. Holm (2001) framhåller utbildningsmiljöns betydelse för utvecklande av empatisk förmåga. Om en utbildningsmiljö belönar ett förhållningssätt gentemot klienter/patienter som inbegriper även den känslomässiga aspekten av klientens/patientens situation så kan detta medföra att studenten i högre grad tar hänsyn till sådana aspekter. Om detta förhållningssätt inte belönas kommer det med stor sannolikhet inte

att utvecklas hos studenterna utan riskerar snarare att avta (Rezler 1974). Att ta hänsyn till de känslomässiga aspekterna i mötet med den andre är en förutsättning för en empatisk förståelse och en negligering av dessa och dess värde som budskapsförmedlare innebär ett direkt hinder för den empatiska förståelsen. Det är viktigt att vara medveten om att det för att utveckla ett visst förhållningssätt inte räcker att någon enstaka lärare belönar det, utan att belöningen av förhållningssättet måste vara något genomgripande för utbildningen i stort (Rezler 1974; Holm 2001).

En utbildningsmiljö som fordrar ett visst förhållningssätt anses vara gynnsamt för utvecklandet av dessa (Holm 2001). I utbildningsplanen för socionomprogrammet vid Lunds universitet samt i högskoleförordningen (1993:100) framgår att socionomstudenten för socionomexamen skall visa på självkännedom och empatisk förmåga. Detta tolkar vi som att det fordras av studenten att denne vid tid för examen skall kunna visa på de efterfrågade förmågorna. Vi ställer oss dock frågande till huruvida socionomutbildningen faktiskt kräver en empatisk förmåga av studenten för att denna skall få examen. Vi ställer oss frågan på vilket sätt det fordras av studenten att denne skall visa på empatisk förmåga och hur detta kan mätas?

Den marginella nedgången av empatisk förmåga hos studenterna skulle ytterligare kunna förklaras utifrån studenternas härmning av lärarna inom utbildningen. En utbildningsmiljö där lärarna har en väl utvecklad empatisk förmåga ger upphov till ett empatiskt förhållningssätt hos studenterna då dessa tar efter lärarnas sätt att angripa och hantera sociala problem. Holm (2001) menar att lärare för studenterna fungerar som modeller som studenterna medvetet härmar. Härmningen inbegriper studentens försök att efterlikna lärarens förhållningssätt gentemot fiktiva klienter som diskuteras i utbildningsmiljö samt sociala problem i övrigt. Ett citat nedan illustrerar vår poäng.

”Lärare, som själva har en helhetssyn på den hjälpsökande och som använder sin empatiska förmåga i kontakten, påverkar givetvis som modell eleven att utifrån sina resurser hantera kontakten på liknande sätt, medan lärare som av olika skäl har en avpersonifierad syn påverkar eleven i denna riktning” (Holm 2001:146).

Det psykodynamiska begreppet parallellprocess kan hjälpa oss att ytterligare förstå den inverkan som lärare har på studenternas förhållningssätt gentemot klienter. Parallellprocesser, vilka är omedvetna, innebär att lärarens eller i vissa fall handledarens förhållningssätt gentemot studenten i sin tur avspeglar sig i relationen mellan student och

klient (Holm 2001). Exempel är att socionomstudenten under praktikterminen bemöter klienten på liknande sätt som studenten blir bemött av sin handledare. Om handledaren själv bemöter studenten på ett empatiskt sätt kan detta medföra att studenten i mötet med klienten kommer att bemöta denne likadant.

Professionalisering

Mycket forskning har bedrivits om akademiska utbildningars inverkan på studenters attityder och förhållningssätt (Holm 2001; Rezler 1974; Schön 1987). Den forskning som bedrivits har främst utförts på studenter inom läkarutbildningen. Analyserna och förklaringarna av resultaten i dessa studier är dock applicerbara på andra utbildningar till människovårdande yrken (Holm 2001), och kan således hjälpa oss att begripa resultaten av vår egen studie. Många av dessa studier har kommit fram till att akademiska utbildningar tenderar att försämra studenternas emotionella färdigheter, däribland empatisk förmåga (Rezler 1974; Schön 1987). Man menar att utbildningens fokusering på instrumentell och intellektuell kunskap sker på bekostnad av ett holistiskt förhållningssätt vilket innebär att man tar hänsyn till klientens/patientens psykosociala situation i stort. Som vi skrev i problemformuleringen menar Ronnby att socionomutbildningen som den ser ut idag tenderar att allt mer fokusera på just instrumentell och intellektuell kunskap. Med ovanstående sagt vill vi hävda att Ronnbys kritik skulle medföra att socionomstudenterna riskerar att tappa ett holistiskt förhållningssätt och därmed agera gentemot klienten på ett instrumentellt sätt där den känslomässiga aspekten utav mötet med klienten går förlorad.

Föregående avsnitt, som behandlar utbildningsmiljöns betydelse på studentens attityder och förhållningssätt, kan hjälpa till att förklara denna effekt på så sätt att de förhållningssätt som inte premieras av utbildningsmiljön undertrycks. När utbildningen fokuserar och belönar instrumentell och intellektuell kunskap signalerar detta till studenten att det är denna typ av kunskap som har störst värde på bekostnad av andra kunskaper. Detta renderar i att studenten fokuserar på de förhållningssätt och den kunskap som premieras. Huruvida socionomutbildningen såsom Ronnby menar premierar intellektuell kunskap kan vi inte svara på. Om skillnaden mellan termin ett-studenter och termin sju-studenter i empatisk förmåga hade varit signifikant hade vi genom detta kunnat stödja Ronnbys kritik mot socionomutbildningen. Dock kan vi i utifrån resultatet av vår studie inte hävda att

utbildningen präglas av ett intellektuellt och instrumentalistiskt förhållningssätt då empirin inte stödjer ett sådant resonemang. Vår empiri stödjer snarare ett resonemang om att det kan råda en viss balans mellan premiering av intellektuell- och instrumentalistisk- å ena sidan och känslomässigt baserad kunskap å andra sidan. Holm (2001) menar att man, för att avhjälpa den intellektuella och instrumentella kunskapens negativa effekt på den mer känslomässigt förankrade kunskapen, måste komplettera det instrumentella kunskapsinhämtandet i utbildningen med inslag strävandes efter en annan form av kunskap. Den form av kunskap som åsyftas är en intuitiv känslomässigt baserad sådan. Inhämtning av sådan kunskap sker enligt Holm (2001) genom reflekterande inslag. Genom reflektion kan man medvetandegöra sitt eget handlande gentemot andra människor och därmed lägga en grund för ett bemötande gentemot framtida klienter som präglas av ett empatiskt förhållningssätt.

Fokuseringen på intellektuell och instrumentell kunskap i utbildningssammanhang är förståelig då studenterna i framtiden förväntas besitta kunskaper inom det fackområde de utbildar sig. Vi anser det även förståeligt att fokuseringen på en typ av kunskap kan tränga bort andra kunskaper, kunskaper som kan vara viktiga i den framtida yrkesrollen. En studie av Helfer (1970) av läkarstuderande kan hjälpa oss att illustrera ovanstående resonemang. Studien gick ut på att undersöka hur studenter gick tillväga i intervjun med mödrar till barn med allvarliga organiska sjukdomar och därtill hörande psykosociala problem. De som ingick i studien var nya studenter inom läkarutbildningen och studenter som kommit längre i utbildningen och som just avslutat en kurs i barnmedicin. Studien visade att de nya studenterna i större utsträckning tog hänsyn till den psykosociala aspekten av barnets problem. De äldre studenterna å andra sidan använde sin medicinska kunskap i bedömningen av barnets problem men gick miste om de uppenbara psykosociala aspekterna. Holm (2001) refererar till Helfers studie och menar att skillnaden i de två gruppernas sätt att förhålla sig och samla in information om problemet förefaller vara naturlig. Detta för att de nya studenterna inte än besatt den medicinska kunskapen för att kunna göra en sådan bedömning som de äldre studenterna var i stånd att göra. Bedömningen skedde dock som nämnt på bekostnad utav den psykosociala aspekten utav barnets problem vilken i det illustrerade fallet var av stor betydelse. Även att ovanstående resonemang handlar om läkarstudenter anser vi det vara ett tydligt exempel på hur en typ av kunskap generellt sett riskerar att skjuta bort en annan.

Affekttolerans

Vår empiri visar på en marginell nedgång i PO för våra respondenter. Nedgången är som nämnt marginell med ett p -värde på 0,53 vilket tyder på att nedgången inte är signifikant. Denna tendens till nedgång på subskalan PO ämnar vi begripliggöra med hjälp av de psykodynamiska begreppen affekttolerans, härbärgering, projektiv identifikation samt inslag av handledning i utbildningen.

Subskalan PO är avsedd att mäta respondentens tendens till att känna obehag och oro vid bevittnandet av dito hos andra. Påstående nummer 27 i frågeformuläret IRI lyder så här ” När jag ser någon som verkligen behöver hjälp i en nödsituation, känns det som jag går sönder”. Höga poäng på denna fråga innebär att respondenten tenderar att känna obehag eller oro vid bevittnandet av någon som verkligen behöver hjälp i en nödsituation. Som observatör orkar man helt enkelt inte med de känslor som väcks inom en i observationen av den andre. Denna tendens är något som kan förstås utifrån det psykodynamiska begreppet affekttolerans. Begreppet betecknar individens förmåga att uthärda känslor utan att överväldigas av dessa och att inte isolera de intellektuella aspekterna från de affektiva. En hög affekttolerans innebär att man i mötet med ångestväckande känslor kan vara fullt närvarande både känslomässigt och intellektuellt vilket är en förutsättning för att kunna vara empatisk (Holm 2001). Utifrån detta blir det tydligt att det finns en viss tvetydighet huruvida ett högt poäng på PO verkligen är en god indikator på empatisk förmåga, vilket även har ifrågasatts av tidigare forskning (Cliffordson 2001; Hatcher & Nadeau 1994; Hojat & Mangione & Kane & Gonnella 2005; Paulos 2004). Detta skulle kunna innebära att den marginella nedgången inom subskalan PO egentligen innebär en ökad empatisk förmåga för respondenterna. Vi nöjer oss med att påpeka ambivalensen här för att vidare diskutera problematiken i diskussionsavsnittet. Utifrån ovanstående text kan vi även sluta oss till att en hög affekttolerans för med sig ett lägre resultat på PO vilket gör att vi skulle kunna förklara nedgången av PO som en effekt av ökad affekttolerans under utbildningen. Affekttoleransens interaktionella motsvarighet härbärgering, som betecknar förmågan att kunna behålla de känslor som väcks inom en själv i mötet med den andre (Holm 2001), kan ytterligare hjälpa till att förklara nedgången av PO.

Inslag i socionomutbildningen som kan tänkas påverka studenternas affekttolerans och förmåga till härbärgering är exempelvis projektiv identifikation och handledning (Holm 2001). Nedan beskriver vi hur projektiv identifikation kan påverka

studenternas affekttolerans. Genom att lärare och handledare lär studenterna hur de ska handskas med svåra känslor som de inte kan hantera kan affekttoleransen öka och därmed även studenternas empatiska förmåga. Ett citat av Holm (2001) kan belysa hur den projektiva identifikationen tar sig uttryck:

”Eleven dumpar via projektiv identifikation sina egna känslomässiga problem inför patienter/klienter, inlärningsituationer, arbetsuppgifter osv i läraren och tar in i sig lärarens sätt att hantera de problem som eleven har sett till att framkalla” (Holm 2001: 139).

Projektiv identifikation, vilket är en omedveten process, äger rum i allehanda situationer där människor möts. I utbildningsmiljö kommer processen tydligast till uttryck i de situationer där studenterna utsätts för utbildningsinslag som är känslomässigt påfrestande för dem och där läraren visar att man kan hantera de känslor som uppstår. Exempel från utbildningsmiljö är när socionomstudenter möter fältet under praktikterminen. Studenten kan tänkas stöta på en rad situationer som framkallar svåra känslor som de själva inte kan hantera. Handledaren, men även andra yrkesverksamma på arbetsplatsen, kan visa studenten hur de kan hantera de svåra känslor som uppstår. Detta för med sig att studentens affekttolerans och därmed förmåga till härbärgering kan öka.

Studentens affekttolerans och förmåga till härbärgering kan öka vid handledning även genom att studenten ges möjlighet att diskutera ärenden och de tankar och känslor som förknippas med dessa. Genom att ventilera och diskutera de jobbiga känslorna kan studenten få hjälp att hantera dessa och därmed undvika att bygga psykiska försvar som sedan kan hindra den empatiska förståelsen (Holm 2001). En studie gjord av Holm (se teoriavsnitt) visar att handledning direkt är kopplat till ökad affekttolerans (Ibid.). Denna typ av handledning som vi åsyftar är inte vanligt förekommande generellt under socionomutbildningen vilket det inte heller finns behov av. Dock under praktikterminen konfronteras socionomstudenten via möte med fältet med känslomässigt jobbiga situationer som kan kräva denna typ av handledning. Socionomstudenten har då möjlighet att vända sig till sin handledare för att yppa jobbiga tankar och känslor som väckts hos denne i mötet med fältet. Vi menar att den marginella nedgången inom subskalan PO skulle kunna förklaras med denna form av handledning och studenternas ökade affekttolerans som kan bli resultatet av denna.

Den möjliga ökningen av affekttolerans och förmåga till härbärgering som vi presenterat ovan skulle även kunna förklara den marginella uppgången av PT vilket vår empiri visar. För PT krävs en förmåga till decentralisering där man undertycker det egocentriska perspektivet för att aktivt kunna ta någon annans perspektiv (Holm 2001). Låg affekttolerans och därmed tendens till högt PO vid bevittandet av känslomässigt starka situationer för med sig svårigheter vad gäller förmåga till decentralisering och därmed även förmåga till perspektivtagande (Davis 1980). Resonemanget ovan kan förstås utifrån tendensen till den negativa korrelationen mellan PT och PO som tidigare studier visat på (Davis 1983; Cliffordson 2001). Denna negativa korrelation innebär att om PO minskar så ökar PT. Vår empiri visar inte på denna negativa korrelation men på ett icke-samband (se tabell 5).

Könsskillnader

Att ge utrymme åt skillnaden i empatisk förmåga mellan kvinnor och män är inget som kan relateras till det övergripande syftet med vår uppsats. Dock har skillnaden visat sig vara så påtaglig och dessutom signifikant att vi finner det nödvändigt att begripliggöra denna skillnad. Antalet deltagande kvinnor i vår studie var oproportionerligt hög i förhållande till antalet män. Detta kan förstås av den oproportionerliga fördelning av kvinnor och män på socionomprogrammet vid Lunds universitet. Den oproportionerliga könsfördelningen innebär att vi, trots visad signifikans på t-test och Mann-Whitney-test, måste förhålla oss reserverade till vårt resultat. Vi finner dock denna skevhet ej problematisk för vår undersökning i stort då könsaspekten inte är relevant för vårt syfte.

Tidigare självskattningsstudier av empatisk förmåga visar att kvinnor är mer empatiska än män såväl utifrån IRI som utifrån QMEE (Questionnaire Measure of Emotional Empathy) vilken avser mäta den affektiva delen av empati (Holm 2001; Davis 1996). Det råder dock skepsis mot att denna skillnad är reell. Holm (2001) menar att den skillnad som visar sig kan förklaras utifrån könsrollsstereotypa förväntningar där kvinnor förväntas reagera mer emotionellt samt vara mer uppmärksamma på andras känslouttryck (Ibid.). Även Davis (1996) har uppmärksammat de könsskillnader som visar sig och har försökt att ge en förklaring till dessa skillnader. Han pekar på den ambiguitet som visar sig i resultat från olika

studier som avser mäta empatisk förmåga i förhållande till könstillhörighet. Kvinnor visar sig ha högre empatisk förmåga vid självskattningsstudier, ett resultat som även Hall kommit fram till i en studie från 1978 (Ibid.). Halls studie visar att kvinnor har större förmåga att precis tolka visuell och verbal kommunikation. Detta tolkas som att kvinnor har bättre uppfattningsförmåga av andra människors känslolägen och således högre empatisk förmåga. Davis framhåller dock att inga skillnader mellan kvinnor och män framkommer vad gäller fysiologisk respons vid emotionell stimuli och att något bevis för att kvinnors självrapporterat högre affektiva respons i emotionella situationer ej påvisats. Davis förklarar skillnaderna mellan kvinnor och män i självskattningsstudier på samma sätt som Holm (2001), att skillnaderna snarare kan förklaras utifrån traditionella könsrollsstereotyper än att de skulle vara reella sådana. Detta kan förstås utifrån det faktum att självskattningsinstrumenten är tämligen tydliga med vad de avser att mäta. Då det kan framgå av formuläret vad det avser att mäta kan en viss prestigebias uppstå. Självskattningsinstrument som mäter empati och därmed emotionella förmågor, vilka anses vara positiva egenskaper i den traditionella kvinnokönsstereotypen, kan ge upphov till att kvinnor får högre poäng på självskattningsinstrument som mäter empati. Detta kan illustreras utifrån det faktum att subskalan PT, som inte i lika hög grad anses vara överrensstämmande med det stereotypa kvinnoidealet, inte skiljer sig i så stor utsträckning som övriga mer affektiva subskalor såsom EC och PO. Vår empiri visar på samma skillnad mellan subskalorna utifrån könstillhörighet som Davis (1996) redogör för (se tabell 5).

Åldersskillnader

Tidigare forskning visar att PT och PO korrelerar med ålder, på så sätt att PT ökar med ålder medan PO minskar med ålder (Davis 1983). Den negativa korrelation mellan PT och PO som detta innebär har vi diskuterat under rubriken affekttolerans. Här vill vi dock ta upp en annan aspekt av detta som kan tänkas ha påverkat vårt resultat. I jämförelsen mellan de olika terminerna och dess resultat på subskalorna PO och PT kan åldersaspekten tänkas ha haft betydelse. Med tanke på att medelåldern är högre för respondenterna från termin sju än för studenterna på termin ett (Se tabell 1) kan åldersskillnaden vara en förklaring till varför respondenterna på termin sju har ett högre medelvärde på PT och ett lägre medelvärde på PO. Med detta sagt vill vi peka på det faktum att den marginella skillnaden för PO och PT mellan termin ett och termin sju inte behöver bero på att utbildningen i sig har påverkat

respondenternas förmågor utan att skillnaden istället skulle kunna förklaras utifrån att respondenterna på termin sju är äldre.

Diskussion

Under uppsatsens gång har vissa frågor och funderingar uppstått som vi närmare ämnar diskutera i detta avsnitt. Sådana aspekter är den interna korrelationen inom IRI och dess betydelse för undersökningens tillförlitlighet, användandet av PO som subskala inom IRI, bias i form av förväntningar (se underrubrik Påstående 18) samt korrelationen mellan KASAM och PO. Till yttermera visso diskuterar vi hur vidare forskning inom ämnet skulle kunna bedrivas.

Intern korrelation inom IRI

Korrelationen mellan de olika subskalorna som framgår av vår empiri stämmer i viss mån överens med förväntningarna på korrelationerna subskalorna emellan baserat på tidigare forskning (se tabell 5) (Cliffordson 2001; Davis 1983). Dock har vissa korrelationer subskalor emellan visat sig avvika såsom korrelationerna mellan EO och FS och EO och PO på så sätt att dessa korrelationer i vår studie är starkare än de Davis (1983) påvisar i sitt validitetstest av IRI. På grund av det faktum att övriga korrelationer stämmer överens med Davis (1983) korrelationer finner vi tillförlitligheten till vår studie inte hotad. Vi ställer oss dock frågan vad avvikelserna kan bero på.

Att vår studie i vissa fall avviker från tidigare skulle kunna förklaras med att vår studie innehåller viss bias. Vad denna bias skulle kunna vara kan vi i nuläget inte svara på. Vi anser dock att en troligare förklaring skulle kunna vara att Davis undersökt en annan population med andra förutsättningar och livssituationer.

PO - problem

Tidigare studier visar på skepsis mot PO som indikator på empatisk förmåga (Cliffordson 2001; Hatcher & Nadeau 1994; Hojat & Mangione & Kane & Gonnella 2005; Paulos 2004)

Som vi redogjort för i vårt analysavsnitt (se underrubrik Affekttolerans) menar Holm (2001) att affekttolerans är en förutsättning för empatisk förmåga. Det framgår även att en hög affekttolerans borde föra med sig ett lågt värde på PO. Med detta sagt blir det tydligt att ett högt värde på PO torde ha en negativ inverkan på den empatiska förmågan. Detta för med sig vissa svårigheter i användningen av IRI som mått på empatisk förmåga. Ett ökat värde på PO för med sig ett ökat värde på IRI tillika en ökad empatisk förmåga, vilket vi menar utifrån ovanstående diskussion, samt vad vi framfört i analysavsnittet, inte behöver vara fallet. Ett exempel kan illustrera svårigheten: Om två respondenter har samma värde på IRI, men A har ett högre värde på PO och lägre värden på övriga subskalor än B kan man tänka sig att B egentligen har en högre empatisk förmåga än A trots samma värde på IRI. Vissa menar att IRI där subskalan PO är exkluderad är ett bättre mått på empatisk förmåga än IRI där PO är inkluderad (Hatcher & Nadeau 1994). Detta dels för att PO är en sådan ifrågasatt subskala och dels för att de anser att de övriga tre subskalorna räcker väl för att täcka empatibegreppet (Ibid.). Vi har i databearbetningsfasen gjort t-test mellan termin ett och termin sju där vi exkluderat PO för att se om detta hade inneburit ett annat resultat. Utifrån detta test fann vi att termin ett fortfarande hade ett högre medelvärde än termin sju men att skillnaden var mindre än vid användandet av hela IRI.

Påstående 18

I databearbetningsfasen fann vi att nästan 95 % av respondenterna svarat på den övre delen av skalan på påstående 18. Med den övre delen av skalan menar vi alternativ 3 och 4 som betecknar avståndstagande mot påståendet. Alternativ fyra i detta fall står för ”stämmer inte alls för mig” vilket hela 75,7 % av respondenterna svarat. 18 % svarade alternativ nummer 3. Ingen respondent svarade på detta påstående alternativ 1 vilket betecknar ”stämmer precis för mig”. Påstående 18 lyder så här: ”När jag ser någon bli orättvist behandlad, tycker jag inte särskilt synd om denne”. Vid blotta åsynen av påstående ter det sig inte så märkligt att så mycket som nästan 95 % tagit avstånd från påståendet. Dock anser vi att ett så pass entydigt svarsmönster kräver en närmare granskning.

Med tanke på påståendets ampra karaktär skulle det kunna vara så att 95 % av respondenterna faktiskt tycker synd om den som blir orättvist behandlad. Dock så ser vi att det även skulle kunna finnas andra förklaringar till varför en så stor entydighet finns kring svaret på detta påstående.

Bryman (2008) skriver att det vid strukturerade intervjuer kan finnas en risk i att respondenten svarar utefter vad som tros vara socialt önskvärt. Detta menar vi är någonting som även kan förekomma i enkätsammanhang (se avsnitt om Kritik mot formuläret). Vi ser påstående nummer 18 som ett typexempel på ett påstående som kan ge upphov till ett visst svar. Den rådande miljön på socialhögskolan och de förväntningar som finns kring den framtida yrkesrollen kan göra det svårt att ställa sig positiv till ett påstående av denna karaktär. Vi menar att ett ord såsom orättvisa skulle kunna väcka en instinktiv antipati hos respondenten som i detta fall är socionomstuderande och befinner sig i en miljö där rättvisa är uppsatt på en piedestal.

KASAM (Känsla av sammanhang) och PO

I avsnittet tidigare forskning hänvisade vi till Gassnes studie (2008) av socionomstudenters och yrkesverksamma socionomers KASAM där han kommit fram till att KASAM ökar signifikant under utbildningen och att KASAM korrelerar negativt med PO. Utifrån detta sluter vi oss till att PO bör minska under utbildningen. Vi finner detta samband intressant och väljer därför att behandla det här.

Vår empiri visar att studenterna på termin sju har ett marginellt lägre medelvärde på subskalan PO än studenterna på termin ett. Vi förväntade oss utifrån Gassnes slutsatser en signifikant skillnad för PO mellan studenter på termin ett och studenter på termin sju, vilket inte är fallet. Att denna signifikanta skillnad uteblir skulle kunna förklaras på ett flertal sätt. En förklaring lyder att den påvisade negativa korrelationen mellan KASAM och PO inte är så stark. En annan förklaring kan vara att skillnaden på KASAM mellan studenterna på termin ett och studenterna på termin sju, om än signifikant, inte är så stor. Detta skulle kunna förklaras med det stora antal respondenter Gassne insamlat sin data ifrån. Ju större mängd data desto mindre behöver skillnaden vara för att den skall vara signifikant (Bryman 2008). Även bias skulle kunna vara en möjlig förklaring.

Fortsatt forskning

Vår empiri visar att studenterna på termin ett har en marginellt högre empatisk förmåga än studenterna på termin sju på socionomutbildningen vid Lunds universitet. På grund av de

metodologiska begränsningar samt det stora bortfallet som finns i vår undersökning (se metodavsnittet) är det dock svårt att säga huruvida socionomutbildningen faktiskt påverkar studenternas empatiska förmåga. Dock kan vi med vår undersökning se en tendens som pekar mot att den empatiska förmågan inte ökar nämnvärt av utbildningen utan snarare minskar. Med tanke på att tidigare forskning visar att empatisk förmåga tenderar att minska under akademiska utbildningar till människovårdande yrken (Holm 2001; Rezler 1974; Schön 1987) samt att högskoleförordningen (1993:100) säger att socionomen för examen skall visa på en empatisk förmåga bör det vara relevant att undersöka detta vidare. Detta bör vara ytterligare relevant med tanke på att empatisk förmåga har en påvisad positiv effekt på socialt arbete (Gerdes, Segal 2011; Gerdes 2011). För att kartlägga socionomutbildningens påverkan på socionomstudenternas empatiska förmåga samt för att utröna faktorer inom utbildningsmiljö som påverkar dito krävs vidare forskning.

För att få en högre tillförlitlighet i framtida studier och därmed kunna dra slutsatser med en högre giltighet tror vi att en studie av longitudinell design hade varit att föredra då en sådan bättre kan svara på orsakssamband och kausalitet. Även triangulering som angreppssätt skulle bättre kunna svara på syftet huruvida socionomutbildningen vid Lunds universitet påverkar socionomstudenternas empatiska förmåga.

Källförteckning

Akademikerförbundet SSR (2010) ”Etik i socialt arbete: etisk kod för socialarbetare” (elektronisk),

http://medlem.akademssr.se/portal/page/portal/socionomauktorisering/yrkesetiska_riktlinjer/Etik%20i%20socialt%20arbete%202010%20100204.pdf (2011-10-20).

Bilgin, H & Eracar, N & Ozcan, NK (2011) “The use of expressive methods for developing empathic skill” *Issues In Mental Health Nursing*, 32, 2, 131-136.

Blennberger, E. (2005) *Etik i socialpolitik och socialt arbete*. Lund: studentlitteratur AB.

Bonner, G & Schwartz, Gary E. & Shapiro, Shauna L (1998) “Effects of mindfulness-based stress reduction on medical and premedical students” *Journal of behavioral medicine*, 21, 6, 581.

Bryman, A. (2008) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB.

Cliffordson, C. (2001) *Assessing empathy: Measurements characteristics and interviewer effects*. Göteborg: Acta universitatis Gothoburgensis.

Davis, M. (1980) “A multidimensional approach to individual differences in empathy”. *Catalog of selected documents in psychology*, 10, 4, 1-17.

Davis, M. (1983) “Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 1, 113-126.

Davis, M. (1996) *Empathy : a social psychological approach*. Boulder, Colo: Westview Press.

Gassne, J (2008) *Salutogenes, Kasam och socionomer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

Gerdes K. E. (2011) “Empathy, Sympathy, and Pity: 21st-Century Definitions and Implications for Practice and Research”. *Journal of Social Service Research*,. 37, 3, 230-241.

Gerdes K. E & Segal E. A (2009) “A Social Work Model of Empathy”. *Advances in Social Work*, 10, 2, 114-127.

Hatcher, S. L & Nadeau, M. S (1994) “The Teaching of Empathy for High School and College Students: Testing Rogerian Methods with the Interpersonal Reactivity Index” *Adolescence*, 29, 116, 961- 975.

- Helfer R. E. (1970) "An objective comparison of the pediatric interviewing skills of freshman and senior medical students". *Pediatrics*, 45, 4, 623–627.
- Hojat, M. & Mangione, S. & Kane, G. C. & Gonnella, J. S. (2005) "Relationships between scores of the Jefferson Scale of Physician Empathy (JSPE) and the Interpersonal Reactivity Index (IRI)". *Medical Teacher*, 27, 7, 625-628.
- Holm, U & Aspegren, K (1999) "Pedagogical methods and affect tolerance in medical students". *Medical education*, 33, 14-18.
- Holm, U. (1995) *Det räcker inte att vara snäll: förhållningssätt, empati och psykologiska strategier hos läkare och andra professionella hjälpare*. Falkenberg: Natur & Kultur.
- Holm, U. (2001) *Empati - att förstå andra människors känslor*. Stockholm: Natur & Kultur
- Karlsson, L. (2007) *Psykologins grunder*. Lund: Studentlitteratur
- King, S. H. (2011) "The Structure of Empathy in Social Work Practice". *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21, 6, 679-695.
- Körner, S & Wahlgren, L. (2005) *Statistiska metoder*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Levin, C (2008) "Att undersöka >>det sociala<< – några ingångar". I Meeuwisse, A & Swärd, H & Eliasson-Lappalainen, R & Jacobsson, K (red). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & kultur.
- May, T. (1997) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Misch, D. A & Peloquin, S. M (2005) "Developing empathy through confluent education". *Journal of Physical Therapy Education*, 19, 3, 41-51.
- Nerdrum, P (1997) "Maintenance of the effect of training in communication skills: a controlled follow-up study of level of communicated empathy". *British journal of social work*, 27, 705-722.
- Paulos, S. (2004) "The hierarchical structure of the Interpersonal Reactivity Index". *Social Behavior & Personality: An International Journal*, 32, 4, 355-360.
- Rasoal, C. (2009) *Ethnocultural Empathy: Measurement, psychometric properties, and differences between students in health care education programmes*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Ronby, A (2008) "Socialhögskolans förlorade själ" *Socionomen*, 1, 40-43.
- Schön, D. A. (1987) *Educating the reflective practitioner*. San Francisco: Jossey-Bass Inc. publishers.

SFS 1993:100. *Högskoleförordningen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Socialhögskolan, Lunds universitet (2010) "Utbildningsplan socionomprogrammet" (elektronisk), <http://www.soch.lu.se/images/Socialhogskolan/utbildningsplanht10.pdf> (2011-10-20).

Wahlgren, L (2008) *SPSS steg för steg*. Lund: Studentlitteratur

Yu J & Kirk M. (2009) "Evaluation of empathy measurement tools in nursing: systematic review". *Journal of Advanced Nursing*, 65, 9, 790-806.

Bilaga

Reaktivitetsindex

Följande uttalanden handlar om tankar och känslor i många olika situationer. Markera för varje påstående hur väl det stämmer för just dig genom att välja lämplig ruta. Läs varje fråga noggrant innan du svarar.

* Required

Kön *

- Kvinna
- Man
- Vill inte kategorisera mig enligt ovan

Ålder *

Jag studerar på: *

- Termin 1
- Termin 7

Fråga 1 * Jag dagdrömmer och fantiserar relativt regelbundet om vad som skulle kunna hända mig.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 2 * Jag bryr mig ofta om, och ömmar, för dem som det går sämre för än för mig.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 3 * Ibland har jag svårt att se saker och ting från "den andres" synvinkel.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 4 * Ibland tycker jag inte särskilt synd om andra när dom har problem.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 5 * När jag läser en roman eller ser på TV engagerar jag mig verkligen i de inblandades känslor.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 6 * I nödsituationer känner jag mig illa till mods och känner oro.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 7 * När jag ser en film, pjäs eller TV brukar jag vara objektiv och det är inte ofta som jag går helt upp i handlingen.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 8 * Innan jag tar ställning i en konflikt försöker jag se till vars och ens sida.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 9 * När jag ser någon som blir utnyttjad känner jag mig liksom beskyddande mot dem.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 10 * När jag är mitt uppe i en mycket känslomässigt laddad situation känner jag ibland mig hjälplös.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 11 * Ibland försöker jag förstå mina vänner bättre genom att föreställa mig hur det skulle se ut från deras synvinkel.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 12 * Det är rätt sällan att jag helt går upp i en bra bok eller film.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 13 * När jag ser någon som blir sårad brukar jag förbli lugn.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 14 * Andras olycka brukar inte störa mig särskilt mycket.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 15 * Om jag är säker på att jag har rätt i en fråga brukar jag inte slösa särskilt mycket tid på att lyssna på andras argument.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 16 * När jag har sett en film, pjäs eller TV har jag känt det som om jag vore en av de inblandade.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 17 * Att vara i känslomässigt laddade situationer skrämmer mig.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 18 * När jag ser någon bli orättvist behandlad, tycker jag inte särskilt synd om denne.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 19 * Jag brukar vara rätt effektiv när det gäller att ta itu med nödsituationer.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 20 * Jag blir ofta ganska rörd av saker som jag ser hända.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 21 * Jag tror det finns två sidor av varje fråga och jag försöker granska båda.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 22 * Jag skulle beskriva mig själv som en rätt vekhjärtad person.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 23 * När jag ser en bra film eller TV har jag lätt att sätta mig in i huvudpersonens situation.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 24 * Jag brukar förlora kontrollen i nödsituationer.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 25 * När jag är upprörd på någon, brukar jag försöka "försätta mig i hans/hennes ställe".

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 26 * När jag läser en intressant historia eller roman, föreställer jag mig hur jag skulle känna det om det hela hände mig.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 27 * När jag ser någon som verkligen behöver hjälp i en nödsituation, känns det som jag går sönder.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

Fråga 28 * Innan jag kritiserar någon, brukar jag föreställa mig hur jag skulle känna det om jag vore i deras ställe.

- A Stämmer inte alls för mig
- B
- C
- D
- E Stämmer precis för mig

